

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SABRİ ÜLGENER'İN FİKİRLERİ ÜZERİNDEN
SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTÜSÜ ADLI ROMANIN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ercan KILIÇ

HAZIRLAYAN
Esmâ AKPINAR

MALATYA-2022

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**SABRİ ÜLGENER'İN FİKİRLERİ ÜZERİNDEN
SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTÜSÜ ADLI
ROMANIN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Esma AKPINAR**

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ercan KILIÇ**

MALATYA-2022

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Sabri Ülgener’in Fikirleri Üzerinden Saatleri Ayarlama Enstitüsü Adlı Romanın Değerlendirilmesi” adlı çalışmamın bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakları kaynakçada uygun biçimde gösterdiğimi belirtir ve bunu onurumla ile tasdik ederim.

Esmâ AKPINAR

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ercan KILIÇ'ın “Romanların iktisadi yetkinliği: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın huzur adlı romanını Sabri Ülgener'in fikirleri üzerinden okumak” adlı makale çalışmasından esinlenilmiştir. Makalesi ve geniş bilgi birikimi ile bana olan değerli yardımlarından dolayı danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ercan KILIÇ'a, öğretim yaşamıma katkıları olan tüm hocalarıma ve tüm yaşamım boyunca yanımda olan aileme, sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Esma AKPINAR

ÖZET

Edebi eserler, toplumsal, iktisadi ve siyasi düzen üzerinde etkili olan birçok unsuru içermekte, kaleme alındıkları dönemlerin iktisadi koşullarını okuyucuya aktarmaktadır. Bilhassa romanlarda, konunun betimlenmesinde o günkü şartlar da anlatılmakta, olay örgüsü içerisinde kahramanların yaşadıkları dönemin iktisadi yapısı bilgilere de yer verilebilmektedir. Roman yazarları betimlemelerinde, kahramanlar arasındaki ilişkiler ve diyaloglarda dönemin iktisadi özelliklerini yansıtırken aynı zamanda kendilerine yakın olarak gördükleri düşünürlerin iktisadi fikirlerini roman kurgularına aktarabilmektedirler. Roman bütünlüğü içerisinde anlatılmakta olan bir olaya yazarın bakışı ile ortaya konan durumun, iktisadi olarak bir anlamının olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Zira edebi eserler de iktisatta hayatın içerisinde olan, bir yandan toplumsal yaşama etki eden diğer yandan toplumsal yaşamın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada iktisat ve edebiyat etkileşimi üzerine odaklanılmış, Sabri Ülgener'in fikirleri üzerinden Türk edebiyatının önemli edebi eserlerinden biri olan Saatleri Ayarlama Enstitüsü adlı romanın değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında Sabri Ülgener'in çalışmalarında yer alan iktisadi düşünceleri incelenmiştir. Saatleri Ayarlama Enstitüsü kitabının olay örgüsü içerisinde geçmekte olan kavramlar Sabri Ülgener'in iktisadi düşünceleri ile bağdaştırılmıştır.

Araştırma sonucunda, Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanında geçen olay örgüsü içerisinde yer alan kavramların Sabri Ülgener'in iktisadi düşünceleri ile benzerliklerinin olduğu belirlenmiştir. Bu açıdan bakılarak dönemin Türk toplumundaki iktisadi zihniyet hakkında bilgiler edinildiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabri Ülgener, Kurumsal İktisat, Edebiyat ve İktisat.

ABSTRACT

Literary works contain many elements that are effective on the social, economic and political order, and convey the economic conditions of the periods in which they were written. Especially in the novels, the conditions of that day are also described in the description of the subject, and the economic structure of the period in which the heroes lived can also be included in the plot. Novel writers reflect the economic characteristics of the period in their descriptions, relations and dialogues between the heroes, and at the same time, they can transfer the economic ideas of the thinkers they see as close to their novel fictions. It would not be wrong to think that the situation, which is revealed by the author's view of an event that is told in the integrity of the novel, has an economic meaning. Literary works emerge as a result of life in economics, affecting social life on the one hand, and social life on the other.

In this study, it is focused on the interaction of economics and literature, and it is aimed to evaluate the novel called Clock Adjustment Institute, one of the important literary works of Turkish literature, through the ideas of Sabri Ülgener. Within the scope of the research, Sabri Ülgener's economic thoughts in the Book of Articles were examined. The concepts in the plot of the Time Regulation Institute book are associated with Sabri Ülgener's economic thoughts.

As a result of the research, it has been determined that the concepts in the plot of the novel The Time Regulation Institute have similarities with Sabri Ülgener's economic thoughts. From this point of view, it can be said that information about the economic mentality of the Turkish society of the period was obtained.

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabri Ülgener, Institutional Economics, Literature and Economics.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
İKTİSAT VE EDEBİYAT	3
1.1. İktisat Bilimine Kısa Bir Bakış	3
1.1.1. Ekonominin Tarihsel Gelişimi.....	7
1.1.2. Ekonominin Toplumsal Düzen İçerisindeki Yeri	9
1.2. İktisat ve Edebiyat Arasındaki İlişki.....	11
1.2.1. İktisat ile İlişkili Edebi Türler.....	14
1.2.2. İktisat ve Roman Türü Arasındaki İlişki	16
1.2.3. Yabancı Romanlarda İktisat	17
1.2.5. Türk Romanlarında İktisat	20
1.2.4. Türk Romanları ve İktisat Literatürü.....	23
İKİNCİ BÖLÜM.....	27
ÜLGENER İLE TANPINAR'IN YAŞAMLARINA VE ESERLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	27
2.1. Sabri Ülgener	27
2.1.1. Hayatı.....	27
2.1.2. Eserleri.....	32
2.1.3. Metodolojisi.....	35
2.1.4. Ülgener'de Temel Kavramlar	37
2.1.4.1. Planlama	37
2.1.4.2. Girişimcilik	39
2.1.4.3. İktisat Ahlakı ve İktisat Zihniyeti	40

2.1.4.4. Çalışma ve Kalkınma.....	40
2.1.4.5. Aydın Rolü.....	42
2.1.4.6. Rasyonalite	44
2.2. Ahmet Hamdi Tanpınar	45
2.1.1. Hayatı ve Edebi Şahsiyeti	45
2.1.2. Eserleri.....	47
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	49
SAE’NİN ÜLGENER’İN FİKİRLERİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	49
3.1. Saatleri Ayarlama Enstitüsü Adlı Kitabın İncelenmesi	49
3.2. Tanpınar ve Ülgener’i Birlikte Okumak.....	50
3.3. SAE’nin Ülgener’in Fikirleri Üzerinden Analizi	51
3.3.1. Tanpınar ve Ülgener’e Göre Planlama ve Kurumsallık	51
3.3.2. Tanpınar ve Ülgener’e Göre Girişimcilik	53
3.3.3. Tanpınar ve Ülgener’e Göre İktisadi Zihniyet	55
3.3.4. Tanpınar ve Ülgener’e Göre Çalışma ve Kalkınma	57
3.3.5. Tanpınar ve Ülgener’e Göre Aydın Rolü	59
3.3.6. Tanpınar ve Ülgener’e Göre Rasyonalite.....	61
SONUÇ	63
KAYNAKÇA	66

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. Türk Romanları ve İktisat Üzerine Bazı İncelemeler.....	24
Tablo 2. Sabri Ülgener'in Eserleri.....	33
Tablo 3. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserleri.....	47
Tablo 4. Tanpınar ve Ülgener'de Planlama ve Kurumsallık Kavramlarının Karşılaştırılması	51
Tablo 5. Tanpınar ve Ülgener'de Girişimcilik Kavramının Karşılaştırılması.....	53
Tablo 6. Tanpınar ve Ülgener'de İktisadi Zihniyet Kavramının Karşılaştırılması.....	55
Tablo 7. Tanpınar ve Ülgener'de Çalışma ve Kalkınma Kavramlarının Karşılaştırılması	57
Tablo 8. Tanpınar ve Ülgener'de Göre Aydın Rolü Kavramının Karşılaştırılması	59
Tablo 9. Tanpınar ve Ülgener'de Göre Rasyonalite Kavramının Karşılaştırılması	61

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

SAE : Saatleri Ayarlama Enstitüsü

GİRİŞ

Sosyal Bilimleri oluşturan disiplinler birbirinden farklı özellikler gösterse de aynı zamanda birbirleri arasında etkileşim de söz konusudur. Bu nedenle Sosyal Bilimler içerisindeki disiplinleri birbirinden ayrı düşünmek yanlış olacaktır. Birinde yer alan kuram ve görüşler, diğer disiplin tarafından kullanılmakta veya diğer disiplinleri etkilemektedir. Edebiyat ve iktisat disiplini bu duruma en güzel örneklerdendir. Bu iki disiplin birbirinden farklı yapıdadırlar ve farklı uzmanlık alanları gerektirmektedir. Buna karşılık edebi eserler, olayın geçtiği dönemde toplumun yapısını anlatırken, olağan bir şekilde dönemin iktisadi düşünce yapısını da okuyucuya yansıtabilmekte, iktisadi düşünce içerisinde yer alan kavramlar, edebi eserler ile iç içe geçmektedir. Yazarın iktisadi düşünceleri edebi eserlerin satır aralarında yer almakta ve bu şekilde okuyucuya aktarılmaktadır. Bu durum edebiyat ile iktisadın ne denli ilişkili olduğuna işaret eder niteliktedir. İktisat ile iç içe olan edebi türlerden biri de romanlardır.

Romanlar, içerisinde olay ve dönem betimlemesi yapılması, kahramanların kişisel özelliklerinin ortaya konması ve kahramanlar arasındaki diyalogların yoğun olması sebebiyle etkin bir şekilde iktisadi kavramları yansıtır niteliktedir. Romanlarda yazarın iktisadî düşünceleri yer alırken, aynı zamanda yazarın düşünce bakımından etkilenmiş olduğu iktisatçıların görüşlerinden izler de bulunmaktadır. Bu etkileşimin en güzel örneklerinden biri Ahmet Hamdi Tanpınar ile Sabri Ülgener arasında görülmektedir.

Türk romanına farklı bir bakış açısı getirmiş olan Ahmet Hamdi Tanpınar, aynı dönemde yaşamış olduğu Sabri Ülgener'in bazı iktisadi düşüncelerinden etkilenmiş ve eserlerinde bu düşünceleri yansıtmış olabileceği düşünülmektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabri Ülgener'in iktisadi düşüncelerini kavramlar olarak ele almak yerine romanlarındaki olay örgüsü, kahramanlar arasındaki diyaloglar ve kahramanların düşünce yapıları üzerinden okuyucuya aktarmıştır.

Literatür incelendiğinde edebiyat ve iktisat disiplinlerinin birbiri ile ilişkisini roman ile iktisat arasındaki etkileşimi inceleyen çalışmaların bulunduğu görülmektedir. Kılıç ve Coşkun (2021), yaptıkları çalışmada edebi metinlerin iktisadi analizlerde kaynak olarak kullanılmasını ele almışlardır. Şeker ve Özcan (2021), çalışmalarında

Gazap Üzümleri, Demirciler Çarşısı Cinayeti ve Yusufçuk Yusuf adlı romanları ekonomik ve politik yönleri ile karşılaştırmalı olarak analiz etmişlerdir. Bozkurt (2019) çalışmasında Ahmed Midhat'ın eserlerinde iktisadi kavramların yeri ve önemini incelemiştir.

Sabri Ülgener'in fikirleri üzerinden Saatleri Ayarlama Enstitüsü (SAE) adlı romanın değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, Sabri Ülgener'in iktisadi düşünceleri içerisinde yer alan; 'planlama ve kurumsallık', 'girişimcilik', 'iktisadi zihniyet', 'çalışma ve kalkınma', 'aydın rolü' ile 'rasyonalite' kavramları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde iktisat bilimi tanımlanmış, iktisadın tarihsel süreçte gelişimi incelenerek, toplumsal düzen içerisindeki yeri ortaya konmuş, daha sonra ise edebiyat ve iktisat arasındaki ilişki üzerinde durularak, Türk ve dünya romancılığında edebi eserlerdeki iktisadi yasımlar ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Sabri Ülgener ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yaşamları ile ilgili bilgiler verilmiş, ortaya koydukları edebi eserler ve bu eserlerin kendi disiplinleri açısından önemi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Ahmet Hamdi Tanpınar'ın SAE adlı eserinin incelenmesi yapılarak, Sabri Ülgener'in bazı iktisadi fikirleri üzerinden değerlendirilmesi yapılmış, bu fikirlerin Ahmet Hamdi Tanpınar'ın düşünce yapısına ve dolayısıyla SAE adlı kitabına yansımaları incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT VE EDEBİYAT

1.1. İktisat Bilimine Kısa Bir Bakış

İktisat; toplumun ekonomik durumlarını iyileştirmek, refah düzeylerini artırmak, gereksinimlerini en optimum şekilde karşılamak amacındadırlar. Yeme, içme, barınma, giyinme, güvenlik ve eğlence gibi ihtiyaçlar bu gereksinimlere örnektir (Çekiç, 2015: 3). Genel olarak, talep fazla iken bu talebi karşılayacak olan kaynaklar kıt durumdadır. Kıt olma durumu, talebi karşılayan her türlü mal ve hizmetin bu taleplere göre yetersiz kalmasını ifade etmektedir (Dinçer, 2018: 7). Kaynaklar ile gereksinimler arasında bir denge kurmak, kıt kaynakların kullanılma biçimleri, ilkeleri, hangi alanlarda kullanılacağı gibi konuların araştırılarak bu konuda etkili olan unsurların belirlenmesi gereksinimi, iktisat biliminin temellerini atmıştır (Balmumcu, 2018: 2).

İhtiyaçların karşılanmasında başkalarının desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Ortak çıkarlar doğrultusunda gelişen paylaşma olgusu, insanlığın hayatta kalma serüveniyle başlamaktadır. Bu durum, yaşanabilir bir çevre için mal ve hizmetlerin değişimi anlamında etkileşim içerisinde olmayı gerekli kılmaktadır. Ancak kaynaklara erişim, emek, ürün paylaşımı gibi konularda insanlar çoğunlukla eşit olamamışlar ve talep ile ürün arasında temelden bir dengesizlik mevcut olmuştur (Köklü, 1968: 4).

Bunun yanında günlük gereksinimlerini karşılamakla yetinmeyen insanoğlu daha sonraki günler için birikim yapmak istenmektedir. Bu düşünce, adaletsizliği ve çatışmaları, kişisel çıkarların öne çıkmasına sebep olmuştur. Bu nedenle, insanlar arasındaki ekonomik denge, kazanma ve kaybetme, gelecek için tasarruf vb. konularda yoğunlaşmış durumdadırlar ve bu da iktisat biliminin gelişmesine sebep olmuştur (Oktayer ve Susam, 2007: 21).

İktisat az ya da çok tüm insanların hayatında vardır. Bu nedenle dünyanın neresinde olursa olsun, zengin-fakir, erkek-kadın, yaşlı-genç herkesin ekonomiyi bir alakası bulunmaktadır. Dolayısıyla ekonomiye katılımın sadece insanları etkilemediğini, toplumun genelini etkilemekte olduğunu söylemek mümkündür. Toplumun sayıca

çoğalması, ekonomik ilişkilerin de dolaylı olarak çoğalmasına sebep olmuştur ve dolayısıyla ekonomi bilimine olan gereksinim de artmıştır (Kocakaplan, 2016: 20).

Yaşam bir oyuna benzetilirse, bu oyunda kazanmak için çeşitli hamleler yapmaktadırlar. Hatta kaybedilen oyunlar da bir sonraki oyunu kazanmak için ilk adım sayılabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında iktisadi olaylar ile insanların iç içe oldukları rahatlıkla söylenebilir. Hiç iktisat dersi alınmamış olsa bile sürekli hesap yapmakta oldukları düşünüldüğünde ekonomiyi anlamanın bilimsel bilgi için bir ön koşul olmadığı söylenebilir (Tanyeri, 2003: 27). Zamanla, insanlar hesaplama yeteneklerini geliştirmişler; vakitlerini ve harcadıkları vakitler sonucunda sahip olduğu varlıkları saymaya başlamışlardır. Örneğin çiftçiler, tarlanın hangi bölgesinde hangi sebzelerin yetiştirileceğini hesaplamayı süreç içerisinde öğrenmişlerdir. Fabrika sahibi, en çok tüketen üründen daha az çaba ile nasıl daha fazla kar elde edebileceğini, yapılan işlerden elde edilecek ürün ve bu ürünlerden dolayı elde edecekleri gelirleri hesaplamaya başlamışlardır. Bu hesaplama; ürün birimi başına iş miktarını ortaya çıkarmış, elde edilecek gelirin hesaplanması, yeni üretim planlamasının önünü açmış, üretim faaliyetlerinin daha teknik ve daha planlı yapılarak verimliliğin artmasını sağlamıştır (Gorz, 2007: 139).

Zorunluluktan dolayı tüm insanlar ekonomiyi yaşayarak, bilinçli veya bilinçsiz olarak onunla etkileşime girerek öğrenmişlerdir. Bu açıdan bakılarak da bir ülkenin ekonomisinin nasıl işlediğinin toplumun tüm kesimlerini ilgilendirdiği, her üyenin aslında bağımsız olarak ekonomi üzerinde etkili olduğu söylenebilir. İnsanlar arasında ekonomik ilişkilerin bulunması kaçınılmazdır (Aslan, 2019: 264). Bu bağlamda, ekonomiyi toplumsallığın ana itici güçlerinden biri olarak görmek mümkündür. Çünkü insanlar arasındaki etkileşim ekonomiye işlevsellik katmış, insanların avcılık ve toplayıcılık yoluyla yaşama biçimlerine farklı bir bakış açısı getirmiştir (Sahlins, 2010: 230-231).

Mallar, insan ihtiyaçlarını karşıladıkları sürece değer kazanmaktadır. Metalaştırmanın ilk süreci, ürünlerin mübadelesiyle başlamıştır. Değiştirilen ürünün parasal değeri, karşı tarafın ihtiyaçlarını karşılayabildiği ölçüde artmıştır. Ekonomik rasyonalite, sosyal eğitimin çok yönlü gelişimini desteklemek için kaynakların optimal kullanımını ifade etmekte, sosyal faydayı maksimize etmenin koşullarını belirtmektedir

(Tablada, 1996: 57). Kişisel çıkarların bir araya gelmesi ile ortalama bir yol bulunmasına sebep olmaktadır.

İçgüdüsel olarak kişisel çıkarlara odaklanmak, ekonomik bağlamda rasyonel davranışların ortaya konmasını sağlamaktadır. Bu davranış iki ana yaklaşıma dayanmaktadır. Birincisi, seçimin iç tutarlılığıdır. Gerçek hayatta, kişinin ulaşmaya çalıştığı sonuç ile yaklaşımı arasında uyumluluk olmalıdır. İkincisi ise aklın, kişisel çıkarın yeniden üretimiyle eş tutulmasıdır. Yapılan seçimler kişisel çıkarları ile orantılı olmalıdır. Farklı bir anlatımla, kişisel çıkarların tatmin edilmesi ana hedef olmaktadır (Levent, 2014: 113).

Bireyselliğin kapitalist görüşü doğurduğu belirtilmekle birlikte, kapitalizm öncesi ekonomik sorunların yalnızca insanların beslenmesi ile ilgili olduğu vurgulanmaktadır. Ancak kapitalist temelli bir sistemin ana odak noktası daha fazla para kazanmaktır. Bunun nedeni, insan haz ve arzularının meşrulaştırılarak ihtiyaçlara dönüşmesidir. Arzu uyandıran kapitalizm, insanların süresiz olarak kazanmalarına ve harcamalarına izin vermektedir. Dolayısıyla harcamaya alışmış insanların memnuniyetinin bir üst sınırı olmamaktadır (Özel, 2019: 47).

Ekonomi, bir süreç içerisinde üretilmiş olan ürün ve hizmetlerin dağılımı ile tüketimi üzerinde de durmaktadır. Başka bir deyişle, kıt kaynakların sınırsız ihtiyaçları karşılamak için nasıl kullanılacağı iktisadın önemli bir sorunudur. Sınırsız insan ihtiyaçlarını karşılamak için kıt kaynakların alternatif kullanımları karşısında kararların ve seçimlerin nasıl yapıldığını inceleyen bir sosyal bilimdir (Akalin, 2005: 951). Lipsey ve arkadaşlarına (1997: 8) göre iktisat sorununun, kıt kaynakların insanlığın sonsuz ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmasından kaynaklanırken ekonomik sürecin bir bütün olarak görülmesi gerekmektedir. Lipsey ve arkadaşlarına (1984: 9) göre ekonomi kavramı şu şekilde açıklamaktadır:

1. Sosyal kaynakların nasıl kullanıldığı ve kaynak üretiminin sonuçlarının sosyal gruplara nasıl dağıtıldığı,
2. Üretim ve tüketim kalıplarının zamanla nasıl değiştiği,
3. Elde bulunan kaynaklardan maksimum fayda ve verimliliğin nasıl sağlanabileceği ile ilgilenen bir bilimdir.

Keynes'e göre insan davranışları rasyonel ekonomik güdüler ile şekillenmektedir. Ekonomik güdülere ilaveten ekonomik olmayan güdüler de bulunmaktadır ve mali kazanç peşinde koşulurken her zaman rasyonel davranmayabilmektedirler. Bu durum farklı bir motivasyonun oluşmasına sebep olmaktadır (Akerlof ve Shiller, 2010: 13).

Şahin'e (1997: 1) göre ekonominin kapsamı olarak kabul edilebilecek iki temel konu bulunmaktadır:

1. İnsan ihtiyaçları çeşitlidir, sonsuzdur ve genişleme eğilimindedir.
2. İhtiyaçları karşılamaya uygun araçlar bir yandan kıttır, nispeten azdır ve diğer yandan alternatif kullanımları vardır.

Ekonominin temaları gruplar halinde yaşaması gereken insanların varlığını koruma ve sürdürme içgüdüsünü içermektedir. İktisat kelimesi halk arasında ılımlılık, ölçülülük ve hatta tasarruf anlamına gelmektedir. Adam Smith'e göre iktisat, zenginlik bilimidir. Zenginlik sağlamaya yönelik tüm faaliyetler ekonominin alanı içindedir. Alfred Marshall, ekonomiyi bir bütün olarak ifade ederek, insanların refahlarını sağlamak için çabalarını çeşitli araçlar ve ölçülerle açıklamıştır (Oğuz, 1992: 3).

İktisat, farklı disiplinlerle ilişki olan bir bilimdir. Milton Friedman, ekonomiyi, bir toplumun ekonomik sorunlarının nasıl çözüleceğini inceleyen ve yol gösteren bilim dalı olarak tanımlamaktadır. P. Samuel'e göre sosyal bilimlerin en tepesinde olan ekonomi hem bilim hem de sanattır (Şahin, 1997: 8). İktisat, sosyoloji disiplininin de soyutlanmamalıdır. İngiliz iktisatçı Lionel Robbins'e göre ekonomi, kıt kaynaklar ile alternatif kullanımlar ve amaçlar arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Ancak tanımda insan davranışı göz ardı edilmekte, yalnızca kıt kaynaklara odaklanılmaktadır. Oysaki ekonominin birincil odak noktası insan davranışdır (Akdere ve Özge, 2017: 185). Kıt kaynakların verimli kullanımı konusunda ekonomi temelli yargılar eksik olabilmektedir. Lionel Robins'e göre ekonomi, kıt kaynaklar ve alternatif kullanımlar arasındaki ilişkiyi içeren insan davranışının bilimidir (Akdere ve Özge, 2017: 185).

Bir bilim olarak ekonomi literatüre çok daha sonra girmiş ve aslında insanlık için varoluşsal bir macera olarak başlamıştır. İnsanın geleceğini güvence altına alma ya da hâkim olma isteği gibi pek çok neden, ekonomiyle ilişkisinin zeminini hazırlamıştır. İnsan bilgisi ve teknoloji arttıkça ekonomik ilişkilerde yenileşme de artmıştır. Bu durum

bazıları için daha fazla güç ve zenginlik sağlarken, diğerleri için yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ekonomik faaliyetin neredeyse kaçınılmaz olarak tüm insan yaşamında gerçekleşmekte olduğu söylenebilir. İnsan, doğası gereği daha fazla kazanmaya alışmış olsa da kıt kaynakları yalnızca kendi çıkarları için kullanma eğilimindedir. Bunun sosyal sonucu, daha güçlü birey veya grupların egemenliğinin yaygınlaşmasıdır. Bu ekonomik döngü toplumun diğer alanlarına da yansımaktadır (Çetin, 2016: 66).

1.1.1. Ekonominin Tarihsel Gelişimi

Tarihin ilk dönemlerinde, iktisat oldukça basit bir kavram halindeydi. Bu dönemlerde insanlar; avcılık ve toplayıcılık yapmış, doğadan beslenmiş ve geçici barınaklarda yaşayarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Avcı-toplayıcı oldukları için doğa ve iklim koşulları gibi sebeplerle yer değiştirerek yaşamışlardır. Bu nedenle, mülk edinme, biriktirme kaygısı veya eğilimi içerisinde olmamışlardır. Göçebe topluluklarda üretim hep birlikte yapılırken; paylaşımlar yapılan işe, üyelerin yaşlarına veya cinsiyetlerine göre yapılmıştır (Yurtseven, 2021: 2149).

İnsanlar zamanla kendilerine fayda sağlayan bitkileri yetiştirmeyi ve hasat etmeyi öğrendiklerinde yerleşik hayata geçmişlerdir. Artık üretim yapmaya başlanması, ürünleri stoklamak, yaşamı sürdürmek için daha işlevsel evler inşa etmek ve sahip olduklarını nasıl paylaşacaklarına karar vermek zorunda kalmışlardır. Ayrıca, ürün birikimi bazı insanları çalışmaktan alıkoymuş, bazı insanların çalışması gerekirken, geri kalanının ürün kontrolü yapması gerekmiştir. Zamanla iktisadi açıdan güçlenenlerin mülkleri bölmeye ve yeni iş alanları kurarak çalışanlarını yönetmeye başlamışlardır. Önceleri takas yöntemi ile yürütülen ekonomik ilişkiler daha sonraları kuralları olan bir sistem haline gelmiştir (Samsun, 2017: 163).

Hayatın en önemli unsurlarından biri olan ekonomi, Batı bilim literatürüne XVII. yüzyılda girmiştir. Genel kabule göre modern anlamda iktisadın ortaya çıkmasında Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* adlı eseri etkili olmuştur. Farklı bir görüşe göre ise modern iktisadın tarihi, William Cunningham'ın, İngiliz üniversitelerinde iktisat tarihi ders kitabı olarak okutulan *İngiliz Sanayi ve Ticaretinin Gelişimi* adlı eserinin yayınlanması ile başlamaktadır. Buna karşılık en benimsenen

görüş, Harvard Üniversitesi'nde Sir William J. Ashley için bağımsız bir iktisat tarihi kürsüsünün açıldığı tarih olan 1892 senesini dikkate alan görüştür (Kurmuş, 1992: 14).

İktisat biliminin ortaya çıkışı, insanların yaşam koşullarını optimize etme içgüdüsünden kaynaklanmıştır. Smith, mevcut durumu iyileştirme arzusunun anne karnında başlayarak, ölene kadar devam edeceğini belirtmiştir. Hans-Heinrich Nolte, ilk sanayi devriminin beceri transferinde, kiralamada ve üretimde bir hızlanma getirdiğine dikkat çekmiştir. Bu durum Avrupa'nın diğer ülkeler üzerindeki hegemonyasını arttırmıştır. Avrupa, sürekli gelişen teknolojisi ile diğer kıtaların iç bölgelerine düşük maliyetle ekonomik avantajlar sunmuştur. Avrupa sanayi üretimini düşük fiyatlarla metalaştırarak, sanayileşmemiş ulusların rekabet etme fırsatını ortadan kaldırmıştır. Böylece üretim ticaretten daha önemli hale gelmiştir. Çünkü satılan hammaddeler gelişmiş ülkelerde işlenip az gelişmiş ülkelere satılmaktadır. Bu durum, daha fazla kar ve işlem hacmine yol açmaktadır (Özel, 1994: 205-206).

Sermaye üretmek için sermayenin kullanılması ve 1789 Fransız Devrimi ile ortaya çıkan birçok fikir ve düşünce biçimi, yeni bir sermaye çağının başlangıcını müjdelemiştir. Bu durum, üretkenlik gerektirmektedir. Eskiden var olan mübadele sürecinin yeni ekonomik anlayışta yeri bulunmamakta, yeni ürünlerin üretmesinden sonra, tüketicilere ihtiyaç duyulmaktadır (Ağaoğulları, 1989: 196).

İngiltere, Napolyon Savaşları sırasında kronik olarak gıda ithal etmeye başladığında ve yerel üretim kapasitesini sınıra kadar genişlettiğinde, gıda fiyatlarıyla ilgilenen ekonomistler azalan getiriler yasasını çıkarmıştır. Bu kanunun ortaya çıkmasında çevrenin rolünü inkâr etmek zordur. Bu, hemen hemen teoremin de kökenidir: Edgeworth'un ekonomik ortamına bakmak, onun 1911'deki ünlü hukuk analizini anlamamıza yardımcı olmayacaktır. Ekonomide azalan getirilerin önemi tam da onun yararlılığının Ricardo'nun İngiliz tarımı analiziyle sınırlı olmamasındandır (Stigler, 2012: 88).

Modern dünya sisteminin ekonomik çarkını döndürmek için yatırım, üretim ve tüketim aşamalarının olması gerekmektedir. Üretim, sürekli çalışabilen bir organizasyon ve aynı zamanda iyi bir tüketici topluluğu yaratmaktadır (Dal, 2017: 3). Satın alma gücünü artırmak için sürekli üretimde rol oynayanlar da işçilerdir. Yine çarkların devamlılığını sağlayacak olan burjuvazinin (orta sınıf zengini) yatırımının devamlılığını

sağlaması gerekmektedir. Aslında toplumu bu şekilde metalaştırmak da yeterli değildir. Bu nedenle üretim, tüketim ve yatırım süreçlerinin sürekliliğini sağlamak için rekabet koşulları yaratılmaktadır. Bu nedenle birikim motivasyonunun maksimize edilmesi arzu edilmektedir. Üreticiler daha çok çalışmakta, alıcılar artmakta, yatırımcılar daha hırslı olmaktadır. Sonuç olarak, sistem kurucuları hedeflerine ulaşmış, bu ekonomik döngü 15. yüzyılın sonunda Avrupa'da başlamış ve 19. yüzyılın sonunda tüm dünyaya yayılmıştır (Kökalan, 2001: 124-125).

1.1.2. Ekonominin Toplumsal Düzen İçerisindeki Yeri

Ekonominin toplumsal yaşamdaki konumu ve rolü, toplumsal yaşamın ve diğer toplumlarla ilişkilerinin temel belirleyicilerinden biridir. Ekonomik nedenler tarih boyunca birçok savaş ve çatışmanın kökeninde yer almış, insanlar ekonomik nedenlerle göç etmek zorunda kalmış, toplum ekonomik nedenlerle sürekli mekân ve zaman temelinde arayış içinde olmuşlardır. Ekonomik sorunlara barışçıl çözümlerin ön saflarında yer alan ticaret ve iş birliğinin yerini kimi zaman savaşlar, kuşatmalar, darbeler, şiddet ve sömürüye dayalı işgaller almıştır (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1348).

Kaynak kıtlığına çözüm bulamamış olan toplumlarda açlık, salgın hastalıklar ve toplu göçler ortaya çıkmıştır. Öte yandan, bu tür toplumsal olaylar bir yandan kıtlığın sebebi olurken aynı zamanda da kaynakların yok edilmesine sebep olmuştur. Savaşlar ve sonrasında yaşanan sömürgecilik küresel kaynakların adil dağılımını engellemiş ve zenginler ile fakirler arasındaki uçurum genişlemiştir. Tarihsel olarak ulusların zenginliğini belirleyen üç temel gerçek su yüzüne çıkmıştır. Birincisi, ülkenin petrol, doğal gaz, altın, demir gibi doğal kaynaklardandır. Bu ülkeler sahip oldukları kaynaklar nedeniyle belli bir refah düzeyine ulaşmışlardır. İkincisi, diğer ülke ve bölgelerden kaynak aktarmak, yüksek düzeyde ticari ve sosyal altyapıyla birlikte oluşturulan sanayileşmedir. Üçüncüsü ise doğal kaynaklarını rasyonel olarak kullanılamaması, sanayi toplumu olmanın tamamlanamaması, diğer ülkelerden kaynak aktarımı yapılamaması halidir (Alpago, 2018: 304). Bu üç durum, ülkelerin gelişmişlik seviyesini belirlemektedir.

Bazı ülkeler doğal kaynaklarını etkin bir şekilde kullanabilirlerken, bazı ülkeler ise kıtlık, yoksulluk ve göçle karşı karşıya kalmaktadırlar. Ülkelerin ekonomik örgütlenme ile teorik ve pratik yaşam arasında bir dengenin sağlanması ve en önemlisi

toplumun bilime, özellikle de ekonomiye verdiği önemden kaynaklanmaktadır (Alpago, 2018: 304).

Ekonomik ve sosyal gelişmeye dayalı teoriler geliştirmeye çalışan bilim insanların çoğu Batı kültüründe gelişmiştir. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal devrimler genellikle Batı merkezli gerçekleşmiş, bu da Batılı ülkeleri sanayileşme ve toplumsal refah konusunda ilerleme kaydetmelerini sağlamıştır (Gümüş, 2018: 35). Smith, Ricardo, Menger, Marx, Keynes gibi bilim insanlarının Batı toplumlarından yetişmeleri ile Sanayi Devrimi arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Bu bilim insanları, ekonominin toplumun genelini ilgilendiriyor olması sebebiyle yaşanan ekonomik problemleri çözme konusunda çalışmalar yapılmışlardır. Bu çalışmalar kaynakların optimal şekilde değerlendirilmesine katkı sağlanmıştır. Başka bir deyişle, ekonomi alanında geliştirilen teoriler, toplumun kıt kaynakları sonsuz ihtiyaçlarla dengelemesine katkıda bulunmuştur. Gelişmişlik bakımından belirli standartların oluşması ekonomik, bilimsel ve teorik bir çerçeve gerektirmektedir. Bu şekilde kaos ve krizler kontrol edilebilmekte, kıtlık, doğal afetler gibi kitlesel yıkıma neden olan olumsuz olaylar eski çağlarda olduğu gibi önemli ölçüde kontrol altına alınabilmektedir (Alpago, 2018: 304). Bu bağlamda, ekonomik teorilerin özellikle politik ve yönetsel anlayışla birlikte, pratik uygulamalara yön verdiğini söylemek mümkündür. Bilimsel yöntemlerin uygulanması, üretimde verimlilik ile birlikte tüketimde etkinliği de arttırmakta, toplumun edindiği faydayı maksimize etmekte ve karar verme sürecinde alternatif çözümlere olanak sağlamaktadır (Bayraç, 2003: 46).

İktisat bilimi yalnızca gelişmiş ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde de yaşam kalitesine önemli katkılar sağlamıştır. Ulaşım, iletişim, konaklama, beslenme gibi altyapı ve sosyal koşulların gelişmesi, ekonominin katkılarıyla önemli bir düzeye ulaşmıştır. Para, bankacılık, ticaret ve yatırım, hatta toplumun ihtiyaçları, bilimsel teori ve yöntemlerle oluşturulan çözümlerle sağlam temellere oturtularak istenilen tarafa yönlendirilmeleri sağlanabilmektedir. Örneğin, 1929 ekonomik krizi sırasında Keynes, hem ekonomiyi hem de sosyal/politik yönleri dengelemeye yardımcı olan talep yönlü çözümler önermiştir (Alpago, 2018: 305). Bu çözüm, krizin yapısına en uygun çözüm önerileri içeren teorik çerçevenin oluşturulması ile uygulama alını bulabilmiştir.

1.2. İktisat ve Edebiyat Arasındaki İlişki

İnsan davranışı toplumun temel yargılarını oluşturmaktadır. Çünkü insan, sistemin düzenine göre hareket eden bir varlık değildir. Hayatı boyunca çeşitli faktörlerin etkisinde kalan insan, inançlarının, kişisel motivasyonlarının, değerlerinin ve arzularının etkisiyle davranışlarını şekillendirmektedir. Toplumların tarih boyunca hayatta kalma serüveni, yerleşik bir yaşamla başlamışken bir arada bulunma ihtiyacı, avcı-toplayıcı oldukları zamanda da var olmuştur. İnsanların ekonomik davranışları her zaman mantıklı bir çerçeve içinde gelişmemektedir. Zaman zaman mantıksız davranışlar sergiledikleri de görülebilmektedir (Sarı, 2018: 133). Toplumsal davranışlar teker teker bireylerin davranışlarını bir araya gelmesi ile oluşmakta, bir kişinin rasyonel veya irrasyonel davranışı tüm toplumu etkilemektedir. Savaşlar, anlaşmalar, ekonomik yaptırımlar, doğal kaynakların tükenmesi ve diğer birçok neden ekonomik davranışı etkileyebilmektedir (Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 103). İnsanların toplu halde yaşamaya başlamasından sonra ekonomi toplumsal düzenin temel itici güçlerinden biri olmuştur. İnsanlık ilerledikçe, parasal bir yapı oluşmuş ve emtia alım satımı yaygınlaşmıştır (Şahin, 1997: 7). Ekonominin bu şekildeki seyri dikkate alındığında, toplumsal değişimle birlikte değişime uğradığını söylemek mümkündür.

Sosyal bilimlerin temel teması insan ve insan davranışlarıdır. Ancak insan davranışı karmaşık bir yapıdadır ve bu karmaşık yapı her bilim dalı tarafından farklı boyutlarda ele alınmaktadır. Farklı disiplinler çoğu zaman birbirlerinin alanlarına müdahale etmektedirler, çünkü sosyal bilimleri keskin çizgilerle ayırmak pek mümkün olmamaktadır. Ekonomi, tek başına bilimsel kavram olarak değerlendirmek eksik bir olacaktır. Toplumsal yaşamın gelişmesi ekonominin yaşamın hemen hemen tüm alanlarına girmesine sebep olmuştur. İktisat, bir sosyal bilim olması dolayısıyla toplum yaşamı ile yakından ilgisi olan bir disiplin olmuştur (Şahin, 1997: 7).

Ekonomi, ulusal ve küresel, niceliksel ve niteliksel, döngüsel ve istikrarlı, aktif ve pasif, içsel ve dışsal gerçekliklerden oluşmaktadır. Kapsamı bu denli geniş olan ekonominin tanımını, amacını, kapsamını, sınırlarını ve yaklaşım yöntemlerini tanımlamak oldukça zordur (Büyükyazıcı, 2017: 57).

Bütünün bir parçası olarak görülebilecek genel dünya düzeni etrafında oluşan farklı disiplinler, kaçınılmaz olarak dikey veya yatay olarak birbirleriyle ilişkilidir.

Örneğin bir sanat eserleri yorumlanırken farklı disiplinlerden de belli ölçüde yararlanılmaktadır. Bunun sebebi bir sanat eseri ortaya konurken insanla ilgili birçok bilim dalından yararlanılmaktadır. Sanatla ilgili olan bu disiplinlerden biri de ekonomidir. İlk bakışta sanat ve ekonomi arasında pek bir bağlantı olmadığı düşünülebilir. Ancak disiplinler arasındaki katmanlar ortadan kalktıkça, gösterilmesi zor olmayan etkileşimler ortaya çıkmaktadır. Örneğin iktisat sanatın önemli bir ölçüsü olarak görülen “değer” kavramını açıklamaktadır. Çeşitli girdiler ve üretim faktörleri kullanılarak yapılan sanat eserinin bir fiyatı ve faydası vardır. Bu iki bileşen, bir sanat eserini ekonomik bir meta yapmak için yeterlidir, ancak onu diğer tüketim mallarından ayıran belirli özellikler yadsınamaz durumdadır (Büyükyazıcı, 2017: 68).

Bir sanat dalı olan edebi eserlerle ilgili bazı çalışmalar dışında, ekonominin edebi eserler üzerindeki etkisi konusunda çok az araştırma yapılmış durumdadır. Hem edebiyatın sanatsal yönüne zarar vereceği korkusu hem de karşılaştırmalı araştırma materyallerinin yetersizliğiyle ilgili olarak, edebiyatın ekonomik boyutundan veya ekonomiyle olan ilişkisinden çok az bahsedilmektedir. Diğer taraftan bu yöndeki nadir çabalar araştırmacıların büyük bir kısmı tarafından dikkate de alınmamaktadır. Ancak edebiyat-ekonomi ilişkisinin göz ardı edilemeyecek boyuttadır. Tüm bu engellerin edebiyatın iktisadi boyutunu ve edebiyat-ekonomi ilişkisini ortadan kaldırmaya yetmemektedir (Özdemir, 2011: 103).

Edebiyat, küresel ölçekte dünyanın bütünleşmesini sağlamaktadır. Küreselleşen dünyada edebiyat, yerellikten çıkarak uluslararası etkileri olan bir alan haline gelmişken, Amerikan, Fransız, Alman ve İngiliz edebiyatları, kullanılan dilin popülaritesi, çeviri sorunları gibi birçok sebepten dolayı diğer ülke edebiyatlarına göre oldukça öne çıkmış durumdadır (Doğan, 2014: 65).

Ekonomi ile edebiyat arasında akademik bir temel bulunmaktadır. Zenginlik, gelir dağılımı, kar-zarar gibi konular ekonomik açıdan değerlendirilirken, gelir elde etmek ve harcamak söz konusu olduğunda kişinin hayatı bir sosyal bilim olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle; ekonomi, bir fizik bilimi ve bir sosyal bilim olarak sınıflandırılabilir. Bu amaçla iktisatçılar insanları "toplumsal, ideolojik ve psikolojik varoluş" açısından değerlendirmişlerdir (Akdere ve Özge, 2017: 186).

XIX. yüzyılda tarım toplumunun yerini üretim yapan toplum almış, sanayileşme sürecinden en çok etkilenen Batı ülkelerinde ekonomi ile edebiyat arasındaki ilişki vurgulanarak yeni bir kavram olan edebi ekonomi kavramı kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bu kavram salt ekonomi veya sal edebiyatı vurgulamayı amaçlamamakta edebiyat ve ekonominin birlikte ifade edilmesini amaçlamaktadır (Özel, 2019: 14).

Shakespeare, Goethe gibi düşünürlerin eserlerinde ekonomik yöntemler bulunduğunu belirten Ülgener, 20. yüzyılda ekonomist Lionel Robbins teknik verilerle yetinmediğini, aynı zamanda o dönemin literatürünü de incelemiş, edebiyat ve ekonomi arasındaki ilişki edebiyat ve kapitalizm ekseninde gelişmiş olduğunu vurgulamıştır (Ülgener, 2008: 144).

Levent (2019: 175) ekonomi ile edebiyat arasındaki ilişkiyi edebiyat ve kapitalizm etrafında geliştiğini vurgulayarak, sermaye biriktirmek için kötüleşen çalışma koşulları işçi sınıfını olumsuz etkilemekte olduğunu, zor çalışma ve kötü yaşam koşulları, yabancılaşıma, kadın ve çocukların istihdamı gibi konuların edebiyat ve ekonominin temel konuları arasında olduğunu belirtmiştir.

İktisat ve edebiyat arasında yakın bir bağ bulunduğunu belirten Kılınçoğlu (2017: 234), kurgusal olarak hazırlanan edebi eserlerin kaleme alındıkları dönemdeki ekonomik durumu yansıtmakta olduklarını ve bu sebeple geçmişte hazırlanmış edebi eserlerin dönemim ekonomik koşulları birlikte incelemesinin doğru olacağını belirtmiştir. Ekonominin edebiyata yansımada ekonomik gelişmenin önemi üç-dört bin yıl öncesine dayanmaktadır. Örneğin Gılgamış Destanında Uruk şehri yüksek surlarla çevrilidir. Çünkü korunacak kadar ekonomik birikim bulunmaktadır. Benzer şekilde Manas Destanı ve Dede Korkut Hikâyelerinde ekonomik okumalar yapılabilmektedir (Özel, 2019: 4-5).

Arslan (2014: 246), edebiyat ve ekonomi ilişkisini modern bir bakış açısıyla incelemiştir. Yazara göre her edebi eser disiplinler arası bir ilişkiye sahip bulunmaktadır. Modern edebiyat, toplumsal analiz yapan metinler içermektedir. Bu analizi yürütürken metin yazarları, tarihsel bilimler, sanat, felsefe ve ekonomi gibi farklı bilgi teorilerinden yararlanmaktadırlar. Arslan (2014), fikirlerin coğrafi farklılıklar ve döngüsel değişimlerin uyumu içinde ele alınarak edebi eserlere yansıtıldığını vurgulamıştır.

Farklı disiplinlerden yararlanan edebiyatın bir başka örneği de Batı'daki gelişmelerdir. Fransa'da klasisizmin ortaya çıkışı Montaigne ile başlamıştır. Sonra Pierre Corneille, Jean-Baptiste Racine, Moliere, Jean de La Bruyere, Pascal'a kadar yeni bir çağın başlangıcı bir ön hazırlık dönemi olmuştur. Bir alan olarak edebiyat, bir yandan bir deneyim süreci, diğer yandan bu süreçte oluşan beşerî ve sosyal bilimdir. Edebiyatın temel amacı insanları anlamak, anlatmak, analiz etmek, kısacası keşfetmektir. Bu duruma örnek olarak Molière'in "Ben kimim?" sorusuna yanıt araması gösterilebilir. Aynı şekilde, on yedinci yüzyıl yazarlarından biri olan La Bruyere, *Karakterler* (1688) adlı eserinde "İnsan Ruhunun Anatomisi"ni incelemiştir. Smith, ekonomist olmasının yanı sıra, beşerî bilimlere odaklanan ve ahlakın temellerini atan *Milletlerin Zenginliği*'ni yazmıştır. Smith insan dönüşümünü incelerken, toplumun ekonomik biçimini de incelemiş, insanları ahlaki gerçeklik perspektifinden incelemiş ve insanların kendi isteklerine bağlı oldukları için birçok hata yaptıklarına dikkat çekmiştir (Parla, 2019: 46).

Günümüzde sanatın içeriğinin yanı sıra üretimi ve yaygınlaştırılması da önem arz etmektedir. Edebiyatın sanatsal boyutu özellikle yaratıcı aşamada sorgulanmaktadır. Ancak bu ürünlerin "üretim, dolaşım, tüketim ve sonraki tüketim aşamaları ile kültürel ve ekonomik değeri olan içerik" olarak kabul edilmektedir (Özdemir, 2011: 101). Çeşitli sosyo-ekonomik sorunlar nedeniyle metinleri sadece eğlence amaçlı tüketmek lüks olmaktadır. Bu nedenle sanat yapmak isteyenler için maddi sıkıntılar yaşanması kaçınılmazdır (Ecevit, 1996: 22).

1.2.1. İktisat ile İlişkili Edebi Türler

Edebiyat, birçok nedenden dolayı ekonomik araştırmaların kaynağıdır. Edebiyat gerçek insanlardan bahsetmekte, hayatın zorlukları sebebiyle yaşanan umutsuzluk, olumsuz olayların sonucunda gelecek kaygısı, teknolojik gelişmelerle birlikte alışmamama sorunu ya da kazanç oluşturan bir olaydan sonra büyük bir mutluluk yaşanması edebiyatın hemen her alanına yansımaktadır. Özellikle Kurgu tarzı eserlerde, insan yaşamının ayrıntılı bir incelemesinden sonra, bir bütün olarak toplum hakkında sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Özel, 2019: 12). Edebiyat ve iktisat ilişkisi, toplumun farklı yönlerini yansıtmamanın önemli kaynaklarından biridir. Çünkü her sosyal sınıfın

kendine özgü bir yaşam biçimi vardır. Onu kendi dönemine ve sonrakine taşıyan kültür ve sanat faaliyetleridir (Baloğlu, 2004: 101).

Ekonomi ve edebiyat iç içedir. Yazılan romanlar, hikâyeler, şiirler kaleme alındıkları dönemin ekonomik ilişkilerini yansıttığı için bir gerçektir. Edebi eserlerin dönemin ekonomik ve siyasi yapılarından pek bağımsız olmadığını görülebilmektedir (Duman, 2019). Edebi eserler toplumsal hayatın hemen her yerinde yer almaktadır. Ancak 19. yüzyılda Fransa'daki gelişmelerden sonra şiir, insanları anlamaya mecbur kalmıştır. Bu dönemden sonra insana yönelen şairler, insanı anlamaya ve toplumsal hayatın gerçekliğini kavramaya başlamışlardır (Korkmaz, 2014: 104-109). Türkiye’de ise şiir alanındaki toplumsal yönelimin Garip hareketiyle başladığı söylenebilir. Şairler ve sermaye sahipleri arasındaki ilişki yüzyıllar içinde değişti, şairler şiirde belirli kişi ve grupları övmek yerine topluma dönmeyi tercih etmişlerdir. Bu şiirsel devrim, şairlerin gündelik hayatı anlamalarını sağlamıştır (Korkmaz, 2014: 104-109).

Edebi eserlerde işlenen konular, iyi ile kötü arasında bir yerdedir. Yani iyi ve kötü insanlar, eylemler veya fikirler bulunmaktadır. Bu nedenle, iyilik ve kötülük esas olarak insandan kaynaklanır. Bu nedenle edebî eserler, özellikle romanlar hakikatin tasvirleri olarak belirginleşmiştir. Ekonomik olaylar ve sonuçları bu gerçeğin bir parçası gibi görünmektedir (Kılıç, 2021: 161). Romanlar sayesinde iktisatçılar; gelecekte olabilecekleri ön görüp tahmin edebildikleri gibi kişilerin rasyonel davranışları ortaya koyabilme durumlarını da değerlendirebilmektedirler (Gülali, 2016: 16).

Mizah konulu edebi eserler de iktisadi açıdan özellikler barındırmaktadır. Edebiyat insan davranışlarını daha güçlü, daha belirgin ve daha mizahi bir biçimde ele almaktadır. Bu da iktisadın ana konusuna daha belirgin bir bakış açısı sağlamaktadır. Ekonomik gerçekler dramatik halde görülürken, bu dramatikliğin mizahi eserlere yansımaları, iktisadi gerçekliklerin daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmasını sağlayabilmektedir (Gülali, 2016: 16).

İktisat ile edebi eserler arasında oldukça yakın bir etkileşim olmakla birlikte, roman, yaşamdan kesitlerin anlatıldığı edebi eserler olmasından dolayı iktisat ile daha çok ilişkilendirilebilecek edebi türlerdendir. Roman, içerisinde işlenen konuyu betimlemenin daha yoğun olduğu eserler olması dolayısıyla; olay örgüsünün ortaya konması sırasında, karakterlerin ve dönemin özellikleri anlatılırken, iktisat biliminin

gerçeklerini oldukça fazla bir şekilde yansıtabilmektedir. Bu ilişki sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

1.2.2. İktisat ve Roman Türü Arasındaki İlişki

Roman, kurgusal metinlerden oluşurken ve ekonomi gerçek yaşamla ilgilidir. İki kavram arasındaki ilişkinin şeffaf olduğu algısına yol açarken, kurgu aslında kanıtlanmamış bir gerçektir. Romanın kurgusal yönü özellikle hayal gücünün ürünüdür. Hayat, ekonomi bir rüya gibidir. Diğer tüm bilimler de hayali kavramlara dayanmaktadır. "Tabiat hali", "sosyal sözleşme", "görünmez el" bir hayaldir. Bu üç rüya (veya kurgu) olmadan ne modern siyaset felsefesi/bilimi ne de modern ekonomi gelişemeyecektir (Özel, 2019: 28).

Romandaki kurgu hayattaki gerçekle “özdeş” olmaktadır ve roman gerçeğin ayak izi durumundadır. Romanı epik, efsane ve trajedi gibi diğer edebi türlerden ayıran şey "zaman ve para"dır. Diğer anlatı türlerinin romanlarında zaman kavramı bulunmadığından, hikâyelerin kahramanları adeta zamanı aşan evrensel yaratıklardır. Asla para için yaşamazlar, kavga etmezler. Modernizm açısından ikisi de aynıdır. Biri diğerine atıfta bulunmaktadır (Özel, 2019: 29).

Romanın ekonomiyle olan özel ilişkisi bağlamında roman, kapitalizme özgü bir edebi anlatıdır. Önceki ekonomik sistemler geçmişe ve bugüne odaklanırken; kapitalizm geleceğe yönelik bir sistemdir. Romandaki ekonomik temalar süreç içinde değişmektedir (Özel, 2019: 83). Romanların insanların sosyal yaşamını aktarmada güçlü bir rolü vardır. İnsan doğasındaki iki temel dürtü, estetik zevk ve sahiplenme romanda bir araya getirilerek okuyucuya sunulmaktadır. Bu anlamda kurgunun işlevsel bir rolü vardır. Toplumun sosyal hayatta karşılaştığı ekonomik çatışmalar ve gerçekleşmemiş ekonomik çıkarlar ona yansımaktadır. Bu bağlamda kurgu, toplumsal gerçeklerin ve olayların bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Akdere ve Özge, 2017: 220). Ekonominin de insan yaşamının her aşamasında önemli belirleyicileri bulunmaktadır. Sosyal ilişkilerde düşünce, davranış, inanç gibi kamusal kimlikleri ekonomik varoluşa önemli ve belirleyici bir rol oynamaktadır. Günlük yaşam pratiğinde; satın alma gücü, yaşam alanı kalitesi, yaşam tarzı vb. iktisadi amaca yönelik faaliyetler pek çok açıdan etkilidir. Örneğin ekonominin sadece insan hareket alanları yaratmadığı, aynı zamanda düşünce ve eğitim hayatının vizyonunu da doğrudan etkilediği söylenebilir. Ekonomi;

sadece insan motivasyonunun, tutum ve davranışlarının temeli değil, aynı zamanda düşünce, eğitim ve yeni ufuklar geliştirme vizyonunun önündeki en güçlü engel ve fırsattır. Ekonomi, günlük ihtiyaç ve alışkanlıklarından toplumsal ilişkilere kadar her zaman en belirleyici güç olarak etkisini gösterebilen temel bir güçtür (Vargel, 2017: 30).

1.2.3. Yabancı Romanlarda İktisat

Cervantes, 17. yüzyılda ekonomi ve erdem arasındaki ilk çatışmayı okuyucularına sunduktan sonra, 18. yüzyıl Avrupa'sında Daniel Defoe'nun eseriyle dikkatleri üzerine çekmiştir. 19. yüzyılda modern toplumun kılcal damarlarına dönüşen roman, bireyin ruhundaki tüm çalkantıları kaydettiği gibi geleceği de yorumlamıştır (Özel, 2019: 46-47). 18. yüzyılda popüler hale gelen roman, 19. ve 20. yüzyıllardaki ekonomik olaylarla iç içe birçok temayı okuyucuya sunmuştur. Roman, para, iş, çalışanlar, kira, lüks tüketim, ticaret, modern kölelik, zenginlik ve yoksulluk gibi konular üzerine kuruludur. Romanlardaki karakterler yaşanan yerin endüstriyel olarak kirlenmiş havasını soluyarak yaşamakta ve bu fabrikalarda çalışmaktadır. Bazen karanlık işlerle maddi kazanç sağlamakta, bazen ciddi maddi kayıplara uğrayarak iflas etmektedirler. Kimisi borç içindedir, kimisi varlıklı ve gösterişli bir konumda yaşar ve istediği statüye sahip olurken, her şeyin para gerektirmektedir. Orta sınıf yatırım yapmamakta, yerine getirilmemiş tüketici arzularından mahrum kalmaktadır. İşgücü işverenler tarafından sömürülmekte ve krizler, bunalımlar ve bunun gibi birçok şeyle uğraşmak zorunda kalınmaktadır. Bu şekilde kurmaca olarak yazılan romanlar aslında okuyucuya gerçekçi ekonomiyi sunmaktadır (Özel, 2019: 67).

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ekonomide karteller ve tekeller yerine serbest ve bireysel ticaretin egemen olması romanı da etkilemiştir. İnsanlarda kazanma tutkusunun yanı sıra zevk alma içgüdüğü de vardır. Sanat, onun amaçlarını tatmin eden şeydir. Mimaride, günlük yaşamda ve yemek kültüründe gözlenen kalite artışı ile insanların hayatlarını güzelleştire fikri öne çıkmıştır. Böylece kalite ve güzellik standartları, medeniyet göstergeleri yükselmiştir. Bilinç düzeyi yüksek toplumun gündelik yaşam kalitesini sürekli kılma çabası, mimari eserlerin ve sanat eserlerinin üretimi ve icrası için süreç ve temellerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda sanatın gelişmesine de hizmet etmiştir (Akdere ve Özge, 2017: 220).

Batı edebiyatının gelişimi, 15. ve 16. yüzyıllarda "pikaresk" hikâyesi ve Cervantes'in *Don Kişot* romanıyla yeni bir biçim almıştır. Bu hikâyelerde genellikle isyan unsurları içerirken, *Don Kişot* romanı da İspanya'ya çağ dışı bir halde olmasından dolayı eleştirilmiştir (Eyigün, 2003: 16-24). Konuya tarihsel açıdan bakıldığında roman, destan, trajedi, masal vb. türlerden ayrılarak 18. ve 19. yüzyıllardan itibaren kapitalist toplumun gelişmesi ve burjuvazinin ortaya çıkmasıyla bağımsız bir tür haline gelmiştir (Aslan, 2011: 172). Romanın dünya edebiyatının başyapıtlarından biri olan *Don Kişot* (1605) odak noktasında ekonomi olmamakla birlikte, bu çağda okuyucuya ekonomik bir okuma sağlamaktadır. Cervantes (1547-1616), İspanya ve Avrupa'da feodalizmin çözülmeye başladığı ve ticari kapitalizmin ortaya çıktığı bir dönemde yaşamıştır. Eski ekonomik sistemle birlikte değerleri ve inançları bozulmaya başlamıştır. Bir zamanlar toplumu yönlendiren "fikirler ve değerler" şimdi alay konusu olmuştur (Vargel, 2017: 30). Romanda *Don Kişot* bu değerleri temsil ederken, Sanço kapitalizmin timsalidir, göbek yağları, kasları zayıftır ve her halükârda bencildir. Romanın kahramanı Sanço Panza, okuyucuyu sürekli modern hayata sokmaya çalışmaktadır. Şövalyelerle bir gerçekçilik anlaşmasına varıldı. Kazanırlarsa valiliği alacaklar. Ancak bunun tersi olmuştur. Dayak yemeye devam ederken, Sanço alternatif bir fikir bulmuş ve kendisine aylık maaş ödenmesini istemiştir. Cervantes, kapitalist yaşam ile gelenek arasındaki çatışmayı daha 17. yüzyılda ortaya koymuştur. Romanın kahramanı gerçekten etkileyen şövalyelik hikâyesi değil, erken kapitalizmdir (Özel, 2019: 47). Romanın başkahramanından farklı olarak köylüler, ekonomik çıkarların çeşitli erdemlere üstün geldiğinin farkındadır. *Don Kişot* da feodal sistemin sona ermesinden sonra kırdan kente göç eden köylülerin yollarda yaptıkları gasp ve cinayet anlatılır (Parla, 2019: 58-62).

Gazap Üzümleri'nde toprak sahibinin kiracıları araziden kovma nedeni; bankaların, finans şirketlerinin, kârların, faizin, vergilerin, tarımsal mekanizasyonun zeminine oturtulmuştur. Öte yandan, küçük toprak sahiplerinin ekonomik sorunlara yenik düşme olasılığı daha yüksektir. Perde arkasında büyük iş dünyasının temsilcilerinin yoksul sosyal sınıfları tehdit ettiği görülmektedir. Üretim koşulları değişip pazarlar dayatıldığında, insanlar çalışabilecekleri yerlere taşınmak zorunda kalmaktadırlar. Bu olurken, Steinbeck'in tanık olduğu gibi diğer tarafta kadınları,

çocukları ve yaşlıları yoksulluk beklemektedir (Steinbeck, 2019'dan aktaran Şeker ve Özcan, 2021: 84).

Lev Nikolayeviç Tolstoy tarafından yazılan *Anna Karenina*'da (1878) Rusya'nın sosyoekonomik yapısını incelenmiştir. Roman, paraya dayalı çıkarların yakınlığından ve evlilik kurumunu sosyal statüden koruyan çıkarlardan bahsetmektedir. Roman, okuyucuların Rus ayrıcalıklı ve Rhea sınıflarının yaşamlarını karşılaştırmasına olanak tanımaktadır. Bir aşk hikâyesini konu alan bu roman aslında 19. yüzyıl Rusya'sındaki ekonomik ve sosyal hayatı aktarmaktadır. Roman, Anna'nın aristokrat hayatını anlatırken aynı zamanda Levin karakteriyle bir köylünün hikâyesini de anlatmaktadır. Anna karakteri ile Rus kadınlarının mevcut durumu ve eğitimleri hakkında çeşitli kararlar almaktadır. Erkekler kadınların eğitimi konusunda endişelenmektedir. Bu gerçekleştiğinde kadınlar siyasete girecek ve erkeklerle aynı rolleri üstlenecek ve bu da toplumsal bir mesele olarak yansımaktadır. Ayrıca kadınların ekonomik özgürlüğü elde etmek için "güç, onur, para" ve diğer erkeklerin ayrıcalıklarına sahip olması bazı geleneksel düşünürleri üzmüştür. Çalışmada Rusya'da kadın istihdamı üzerine yeni araştırmalar yer almaktadır (Aydın ve Akdere, 2014: 179-180). Parla'ya (2019: 46) göre, borçları yüzünden felakete sürüklenen kahraman Madam Bovary, aslında mutsuz ya da çaresiz olduğu için değil, tefeciye borçlu olduğu para geri ödenemediği için intihar etmiştir.

Dickens'in (1812-1870) otobiyografisinden esinlenen *David Copperfield* (1850) adlı romanında, babası Mr. Micawber bunun yerine bu ismi almıştır. Yazar, babasının fazla harcama yapmaktan hapse girmesine kızmış ve 12 yaşındayken onu zorla çalıştırmıştır (Özel, 2019: 45). Yine dünya edebiyatından Herman Melville (1819-1891), Amerikan çokuluslu şirketleri tarafından 1851 balina avcılığının hikâyesini yazdı. Moby Dick aslında 20. yüzyıldaki küresel Amerikan ekonomisinin ön tarihini sunmaktadır (Özel, 2019: 37).

Dickens'in (1812-1870) *Zor Zamanlar* (1854) eseri de roman ve ekonomi arasındaki ilişkiye bir örnek olarak gösterilebilir. Romanda kapitalizmi burjuvazi, istatistik ve ekonomi gibi konularda öğrenciler ve Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* kitabını öğreten bir öğretmen arasındaki diyalog yoluyla eleştirmiştir (Özel, 2019: 37).

Elizabeth Gaskell'in (1810-1865) 1855'te yazdığı *North and South* adlı kitabında, ekonomik sorunlara örnek verme sorunu ele alınmaktadır. Roman, Sanayi Devrimi sonrası İngiltere'nin sosyo-ekonomik gelişimini ve ülke halkının güneyden kuzeye göçünü anlatmaktadır. Sınıflar arasındaki genişleyen boşluk okuyucuya sunulmaktadır. Aynı şekilde Emile Zola'nın 1885'te yazdığı *Germinal* adlı eseri de benzer bir durumu yansıtmıştır. Fransa'nın ekonomik dönüşümü, bir maden kasabasındaki işçilerin hayatlarına odaklanılarak anlatılmaktadır.

Sonraki yıllarda Andre Gide, 1925 yılında yazdığı *Kalpazanlar* ile para sorununu metinlerin iç yapısına başarıyla yerleştirdiği için dikkatleri üzerine çekmiştir. Kurgu, ekonomik referansların yanı sıra kurgu türlerinin sınırları üzerine bir söylem geliştirmiştir. Gide'nin romandaki paranın rolü ve etkisizliğini ele almak için estetik çerçevelerin karşılığını kullanarak kurgunun sınırlarını sorgulayıcı bir şekilde kırdığı görülebilir (Özveren, 2014: 55-56).

Franz Kafka'nın (1883-1924) *Dönüşüm* (1915) adlı romanında, babasının borçlarıyla hayatı ipotek altına alınan Gregor Samsa'nın zorlu yaşam koşullarını anlatmaktadır. Bergen, (2012: 22), Samsa'nın yaşadığı deneyimi, onu "ekonomik sömürünün çarklarındaki bir dişliden" kurtaramayan bir adam olarak görmektedir.

Stephen King'in (1947) 1991'de yayınlanan "*The Strong Hotel*" adlı romanında kasabada yeni bir mağaza açılır. Orada, romandaki karakterler hayal ettikleri ve en çok sahip olmak istedikleri eşyaları bulurlar. Ama onlara sahip olmanın bir bedeli vardır. Dükkân sahibi, etrafındakilere küçük bir ihanet karşılığında müşterilerinden ürün alır. King, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ulusal politikasının bir "tüketici toplumu"na dayandığına dikkat çekmiştir. O zamanlar her şey satılmış ve satın alınmıştır. İçinde insan ruhu bile vardır. Bu nedenle iktisat disiplini, sosyal bilimler ve sanatın birçok alanında incelenmelidir (Akdere ve Özge, 2017: 187).

1.2.5. Türk Romanlarında İktisat

Kılınçoğlu (2017: 232), 1870'li yıllardan sonra "Osmanlı iktisat yazını" ile "Osmanlı kurgusunun" eş zamanlı geliştiğine dikkat çekmekte, bu iki alanın bazen kesişmekte olduğunu belirtmektedir. Ekonomik konulara değinen bir yazar örneği olarak; 'Ahmed Mithat Efendi, Mizancı Murat Bey (1854-1917) ve Huseyin Cahit'i göstermiştir. Bu yazarların dönemin ekonomik ve sosyal sorunlarını öykü ve

romanlarına taşıdıklarını ve bunları dolaylı veya doğrudan ele almak için iktisat disiplini kullandıklarını kaydetmiştir. Yazarlar ayrıca konuyu şu şekilde ifade etmektedirler: "Bu eserlerde gördüğümüz iş birliği ve iş bölümü gibi ekonomik kavram ve temalar ile girişimcilik, tutumluluk ve yatırımın önemine yapılan vurgu, ekonominin toplum için önemini açıkça ortaya koymaktadır."

Ahmet Mithat Efendi, Türk edebiyatının erken dönem romancılarından olup, eserlerinde ekonomik konulara değinerek ekonomik çıkarlara, kapitalizme, gösterişçiliğe ve çalışmanın önemine dikkat çekmektedir. Bu konuda araştırmalar yapan Kılıçoğlu, yazarın kurgusal karakterlerinden ekonomik bağlamda bazı çıkarımlar yapıyor. Yazara göre Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat döneminde yaşayan zengin ve Batılılaşmış Osmanlı İmparatorluğu'nun aşırılıklarını ve gösterişini eleştirmiştir. Ülke kaynaklarının bu şekilde israf edilmesine karşıdır (Kılınçoğlu, 2017: 443-47). Romanlarında her zaman gayretli, dürüst ve koruyucu kalkınma politikalarıyla yüzleşir. Ahmed Mitat Efendi'nin tüm eserleri doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik unsurlar içermektedir. *Sevda-yı Sa'yu Amel* buna bir örnektir.

Ahmed Mithat Efendi'nin *Felatun Bey ve Rakım Efendi* (1875) romanlarında da benzer bir konu vurgulanmıştır. Felatun Bey, Batılılaşmayı ekonomik tüketimin etkisiyle ancak turizm ve eğlenceden sonra yanlış anlayan bir Avrupalıdır. Rakım Efendi ise ilerici, çalışkan ve tutumlu kişiliğiyle zengin olmayı bilen pozitif bir kişiliktir. Ahmed Midhart Efendi'nin çalışma hayatı ve çalışkanlığı zaman zaman doğrudan romanlarına yansır. *Paris'te Bir Türk* adlı eserindeki Nasuh Efendi, çalışkanlık ve hayat açısından Ahmed Mithat'ın karakterine çok benzemektedir. Nasuh Efendi, çocukluğundan beri çeşitli devlet memurluklarında ve dışında çeşitli sanat dallarında çalışmış, opera kıyafetinden tiyatro mekaniğine kadar her şeyle uğraşmış, bu da titizliğini göstermektedir (Okay, 2008: 386-387).

Cumhuriyet döneminde yazılan *Çıkrıklar Durunca* (1930), Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi hakkındadır. Romandaki Osmanlılar Ankara keçilerini İngilizlere vermiştir. Bu keçiler Güney Afrika'da yetiştirilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yünlü kumaşları daha ucuz hale getirmiştir. Bunun sonucunda Ankara keçilerinin üreme ve dokuma sektörü sekteye uğramıştır. Eren'e göre, çıkrığın durdurulması, Osmanlı ekonomisinin çöküşü olarak yorumlanabilmektedir.

Reşat Enis *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* (1937) romanından farklı örneklerle devam etmiştir. Roman özel bir teşebbüsün kurduğu bir dokuma fabrikasını kurgulamıştır. Romanda işçilerin çalışma koşulları kötü olduğu için greve gitmiştir. Emile Zola'nın (1840-1902) *Germinal* (1885) adlı eserini anımsatan eserin son bölümü Zonguldak'ta bir madende geçmektedir. Kentte birleştirmek yerine empoze ederek kurulan işçi sendikaları işçiler için hiçbir şey yapmıyor. İkinci Dünya Savaşı arifesinde yazılan eser, yalnızca kapitalistlerin savaş istediğini vurguluyor. 1927 yılında Mahmut Yesari'nin *Çulluk* (1995) adlı romanındaki bazı olaylar Cibali Tütün Fabrikası'nda geçmiştir. Orada çalışan işçilerin iç ve dış yaşamları aktarılmaktadır.

1932'de Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974)'nin *Panorama* adlı romanı milliyetçilik ilkelerini savunmak için yazılmıştır. Yazara göre, yeni kurulan cumhuriyette tüccar, üretken işçi ve sermaye yoktur. Devlet bütün bu olmayan imkânları sağlayacaktır. Kamu sorumluluğu, gerekli fedakârlıklardan çekinmemektir.

Orhan Kemal'in *Bereketli Topraklar Üzerine* adlı eserinde, topraksız köylülerin köydeki yaşam sorunlarından kurtulmak için şehre göç ettiklerini anlatmaktadır. Her yerde kapitalizmin izleri olsa da kırdan kente üç gençten sadece birinin trajik yaşam mücadelesinden sağ çıktığı görülmektedir.

Mehmet Tahir'in *Netice-i Sa'y* (1893-94) adlı eserinde girişimcilik üzerinde durulmuştur. Merhamet ve şımartma ile büyüyen bir çocuğun, anne ve babasını kaybettikten sonra birdenbire yalnızlaştığı ve hiçbir şeyi olmadığı görülebilir. Büyük bir şehirde tek başına yaşamak zorunda kalan bir çocuk, dilenerek para kazanmaktadır (Kılınçoğlu, 2017: 252- 257).

Halide Edip Adıvar'ın *Sinekli Bakkal*'ında (1935) diğer insanları düşünen toplumcu bir bakış açısı yer almaktadır. Buna karşılık değişen toplumsal yapı toplumun tamamını düşünen yapıdan bireyciliğe doğru evrilmiştir (Özel, 2019: 234).

Selim İleri'nin *Kapalı İktisat* kitabı hem başlığında hem de içeriğinde iktisat ile edebiyat arasındaki ilişki dikkat çekmektedir. İktisat adının başlığa getirilmesi sadece Türk edebiyatında değil, dünya edebiyatında da dikkat çekicidir. Ekonomi konusu yazara çok yakın olmadığı için aynı zamanda kitabın adından seçilen ekonomi de bazı klişeleri kırarcasına ön plana çıkarılmıştır (Özveren, 2014: 54-55). *Kapalı İktisat*, uzun bir hikâye veya kısa bir hikâye olarak tanımlanabilir. Hikâyenin kahramanı, iyi eğitilmiş,

iki dil bilen, hayattan zevk alan ve asla para kaygısı taşımayan bir Paşa soyundandır. Kaygısız bir hayat onu bencil ve zalim yapar. Yıllar sonra arkadaşının karısına âşık olmuştur. Nedret isimli kadın aslında yıllar önce ayrılan nişanlısıydı. Nedret'in çok sevdiği Amerikalı bir öğretmeni vardır. Nedret doğmadan önce Türkiye'ye gelmiştir. Sosyal kalkınmanın henüz ülkeye ulaşmadığını ve bu konu hakkında bir şeyler yapması için oldukça geç olduğunu söylemiştir. Cek Cansın isimli bu yabancı aslında kapalı bir ekonomi, yani öyle biri yok. Kapalı ekonomi aslında para biriminin iç ve dış gerilimini simgeliyor. Özveren, İleri'nin kitabının başlığındaki kapalı ekonomi (milli ekonomi) anlayışının 1980'lerden sonra değişerek "açık ekonomi"ye kaydığına dikkat çekmiştir. Elbette bu değişim, bir gecede oluşan bir ekonomik yönelimden ziyade, siyasi fırsatlar ortaya çıkar çıkmaz biriken, sıkıştıran ve genişleyen ekonomik kalkınmanın taşması gibidir (Özveren, 2014: 82-84).

1.2.4. Türk Romanları ve İktisat Literatürü

Türk edebiyatına ait romanlarda ekonomik olgular merkeze alınmasa da çoğunlukla ilişkiler nedeniyle metinde yer verilmektedir. Okuyuculara zengin ve fakir arasındaki sınıf çatışması, her iki sınıfın yaşam kalitesi, eğitim düzeyleri ve kendini gerçekleştirme fırsatları gösterilmektedir. Bu farklılıklar, çoğu zaman roman yazarları tarafından eserlerle taşınmıştır. Bazı eserlerde ekonomik unsur doğrudan kullanılırken bazılarında daha azına yer verilebilir. Özel'e (2019: 40) göre bazı eski toplumlar tarafından yazılmış iki eski destanı karşılaştırarak, *Gilgamiş Destanı*'nın Oğuz Han destanından üç ila dört bin yıl önce olmasına rağmen, eserde ekonomik gücün ve odağın daha ön planda olduğuna dikkat çekmektedir. Orta Asya ticareti henüz tam olarak gelişmediğinden en önemli olgu altın ve gümüş var ama asıl amaç sürekli pozisyon değiştirerek ilerlemektir. *Gilgamiş Destanı*'nda koruyucu duvardan bahsedilir. Su baskını durumunda önce altın, gümüş gibi metaller (ekonomik değeri olan maddeler) gemiye getirilir (Özel, 2019: 100). Literatürde edebi eserlerdeki iktisadi yansımaların incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Türk Romanları ve İktisat Üzerine Bazı İncelemeler

Tarih	Yazar	Başlık	İşlenen Konu
2011	Nebi Özdemir	Edebiyat ve Ekonomi Kültürel Ekonomik Bir Alan Olarak Edebiyat	Çalışmada ekonomi ile edebiyat arasındaki endüstri ekseninde incelenmiştir. Çalışmada kalıp haline gelmiş edebiyat, kültür, yaklaşımları benimsenmiş, edebiyatın farklı boyutlarının ve bağlantılarının işlevselliği üzerinde durulmuştur.
2016	Tekin Türegün	Türkiye’de 1945-1960 Arası Ekonomik ve Siyasi Uygulamaların Orhan Kemal Romanlarına Yansıması	Çalışmada Orhan Kemal’in sosyal sınıflar arasındaki durumu sergilediğine dikkat çekilerek 2. Dünya Savaşı sonrasında Dünyada ve Türkiye’deki mevcut durumun Orhan Kemal’in eserlerine yansıması incelenmiştir. Yazarın bu dönemi gözlemleme, sorgulama ve özetlemeye dayalı olarak oluşturduğu 14 romanı; toplumun, özellikle yoksulların düşüncelerinin, hayallerinin ve yaşam tarzlarının değiştiği, devletin aldığı ekonomik ve siyasi tedbirlerin değiştiği anlatılmıştır.
2016	Esra Başak Gülali	Ahmed Midhat’ın romanları üzerinden Geç Dönem Osmanlı sosyo-ekonomik yapısına dair bir değerlendirme	Edebî metinlerin iktisat tarihi araştırmalarındaki önemi göz önüne alındığında, Ahmed Midhat’ın araştırması, özellikle iktisat tarihi çalışmaları için edebî eserlerin yaşadıkları dönemi nesnel olarak yansıtabileceğini gösterilmiştir. Eserler incelenmiş ve geç dönem Osmanlı İmparatorluğu’nun sosyo-ekonomik bir değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmada da görüleceği üzere Ahmed Midhat birçok romanında iktisadi hayatı ele almış,

			ticaretin, çalışmanın, işbölümünün ve ekonomik büyümenin önemine odaklanmış ve Osmanlı'yı bu konularda kapalı bir tavırla eleştirmiştir. Ayrıca Ahmet Midhat'ın ülkenin eğitim sistemindeki eksiklikler, memur zihniyeti ve yanlış Batılılaşmanın ekonomik kalkınmanın önündeki en büyük engel olduğuna inandığı sonucuna varılmıştır.
2020	Büşra Evđü	Kemal Tahir Romanlarında Devlet-Ekonomi-İnsan İlişkisi	çalışmada, bir romancının toplumsal, siyasal ve ekonomik konulardaki görüşlerini kurmaca dünyasında daha özgürce ifade edebildiği belirtilmiş, Kemal Tahir'in romanlarını devlet, ekonomi ve insan çerçevesinde incelemiş ve Kemal Tahir'in sosyo-ekonomik düşüncesine katkılarını ortaya koymuş, iktisat alanına yönelik olarak incelenmektedir. Çalışmada Kemal Tahir'in romanlarında dile getirdiği düşüncelerden Osmanlı-Türk toplumunun sosyo-ekonomik düzenine kendine özgü bir tavırla baktığı görölmektedir.
2021	Mustafa Ercan kılıç, Muhammed Fatih Coşkun	Ortodoks İktisada Alternatif Bir Yaklaşım: Edebi Metinlerin İktisadi Analizlerde Kaynak Olarak Kullanılması	Ortodoks iktisat içinde eleştirel bir bakış açısıyla ele alınan bu çalışmada, bir ekonomik kaynak olarak edebiyat üzerinde durulmuştur. Ekonomik olaylar karşısında ortaya çıkan birçok insani ve toplumsal durum ve davranışın heterodoks iktisat literatüründe tartışıldığını ve bu nedenle heterodoks iktisadın çalışma alanının tamamlayıcı bir araştırma olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtilmiştir.

2022	Mustafa Ercan Kılıç	Romanların İktisadi Yetkinliği: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur Adlı Romanını Sabri Ülgener'in Fikirleri Üzerinden Okumak	Makalede roman-iktisat ilişkisi, iktisat ile edebi eserin kesişme alanları “Huzur” romanı özelinde ele alınmıştır. Maddeyi tanımlarken, manayı da anlamak gerektiğinin vurgulandığı çalışmada, romana yansımış olan insan davranışlarını tespit ve tetkik edilmiştir.
------	------------------------	--	---

İKİNCİ BÖLÜM

ÜLGENER İLE TANPINAR'IN YAŞAMLARINA VE ESERLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Sabri Ülgener

2.1.1. Hayatı

Sabri Fehmi Ülgener, Türkiye'de yetişmiş bilim insanı, ekonomist, sosyolog ve sosyal bilimcilerden biridir. Ortaya koyduğu eserler hem batı hem de doğu toplumlarında orijinallliğini korumaktadır. Ülgener'in kendi alanındaki benzersizliği, onu bu alanda popüler kılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşamış bir ekonomist, tarihçi, filozof ve sosyal bilimci olan Sabri Ülgener, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal tarihi üzerine önemli yazılar bırakarak, ekonomi ve sosyoloji arasındaki ilişkinin tarihsel bir analizini yapmıştır. Ülgener'den yalnızca bir ekonomist ve sosyolog şeklinde bahsederek onun bilimsel kimliğini bu iki alanla sınırlamak eksik bir tanımlama olacaktır. O, geniş vizyon, gözlem ve kararlılık sahibi, İslam ve Batı düşüncesinin ustası, analitik ve sentez yeteneği üst seviyede bir bilim insanıdır (Özgiraz, 2000: 32).

Ülgener, 1911 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası ilmiye sınıfına mensup ve mutasavvıflarla akrabadır. Babası Safranbolulu, annesi İstanbulludur. Ülgener İstanbul Sultanisinde ilköğrenimini tamamlamıştır. 1932 yılında İstanbul Erkek Lisesinden mezun olmuştur. Babası Ülgener'e medrese tarzı bir eğitim vermiştir. Ülgener, aynı zamanda babasının çevresinde bulunan ilmiye sınıfı mensuplarıyla sohbetlere katılmıştır. Onun gözünde bu sohbetler gelenek ve kültürün özüdür. Bu insanlar samimi konuşurlar ve insanları rencide etmezler ki bu aslında bir zihniyet tezahürüdür. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e son anlayış olan, maddeye dokunmadan uzaktan bakma geleneğinin belki de son temsilcileridirler (Özgiraz, 2000: 32).

Ülgener, özellikle zihniyet ve mistisizme aşinadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye'ye geçiş çocukluğuna denk gelmiştir. Bu temalara hâkim olma ve analiz etme şansına sahiptir. Özellikle babasının cumhuriyet tarihinin İstanbul'daki ilk müftüsü olması, annesinin ise askerlik sınıfında yer alması Ülgener'in fikir dünyasını daha zengin hale getirmiştir. Bu durum onun olgulara ve değerlendirmelere çok farklı

açılardan bakmasını sağlamıştır. İlerleyen yıllarda yurtdışına çıkmak ve Anglo-Sakson kültürüne maruz kalmak Ülgener'in düşünce dünyasına daha büyük katkı sunmuştur. Üniversite reformu ile Türkiye'ye gelmiş olan birçok Alman bilim insanlarının fikirlerinin de bu zenginliği etkilediğine şüphe yoktur. Bu bilgilere ek olarak Ülgener, Batı bilimi okurken babasının ocağının yanında hat dersleri almış ve bu alışkanlığı ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. Buradaki öğretmeni sadece babasıdır.

Osmanlı şiirine de düşkün olan Ülgener'in şiire olan bu ilgisi, onun düşünce yapısını da belirlemiş olan temel etkenlerden biridir. Ülgener, şiir konusunda; kuzeni Nazım Hikmet'ten farklı düşünmüş, Yahya Kemal'i bir şiir ustası olarak görmüştür. Kendi kendine şiir yazamamıştır. Ancak şiir ve kaligrafiyi psikolojik araştırmalar için araç olarak kullanmıştır. Özellikle edebi çalışmaları, Ülgener'in psikolojik çalışmalarında en çok kullandığı kaynak olmuştur. Ülgener'in gençliğinde aldığı hat dersleri ona "Tasavvuf ve Din" konusunda büyük kolaylıklar sağlamıştır. Onun daha sonraki yıllarda bu alanda yayınladığı çok sayıda kitap ve makale, babasının evindeki derslerini büyük ölçüde etkilemiştir. Babasının ile yakın çevresinin ilim ve manevî dünyasından büyük ölçüde istifade etmiştir. İlköğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul Erkek Lisesi'ne geçmiştir. Burada yabancı dilin Almanca olması Ülgener'in yaşamında önemli bir rol oynamıştır. Bu durum, sonraki yıllarda birçok Alman öğretmen ve aydınla tanışmış olan Ülgener için önemli bir fırsat olmuştur. O, lisedeki dil eğitimine evde Arapça ve Farsça öğrenerek devam etmiş, böylece Batı ve Doğu toplumlarını yakından tanıma, bu toplumlara birçok farklı perspektiften bakma fırsatı vermiştir. 1935 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden yüksek dereceyle mezun olmuştur. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi'ne öğretim görevlisi olarak girmiş, böylece Ülgener'in akademik hayatı başlamıştır (Özgiraz, 2000: 32).

Akademik hayatı sadece Türkiye'yle sınırlı olmamış, ülke dışında da birçok yerde bulunmasını sağlamıştır. Bu durum onun farklı kültürlerle karşılaşması ona farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Ülgener araştırmalarında bundan yararlanmaya çalışmış, aynı zamanda 1933 üniversite reformu ile birçok Alman öğretmen Türkiye'ye gelerek dersler vermiştir. Bunlar F. Neumerk, J.A. Schumpeter ve A. Hansen'dir. Ülgener, J.A. Schumpeter ve A. Hansen ile birebir çalışma imkânı da yakalamıştır (Özgiraz, 2000: 32).

Hitler'in baskıları sebebiyle Almanya'dan kaçmış olan bir grup bilim insanı (sosyal bilimci) akademide ders veriyordu. Ülgener, başkanı Prof. Ropke, Newmark'ın yanı sıra Prof. Rustow ve Kessler ile uzun süreli iş ilişkisi içinde olmuş, yukarıda adı geçen profesörlerin ders notlarını, kitaplarını, konferanslarını ve makalelerinin çevirisini yapmıştır (Yörük, 1987: 15). Ülgener'in küçük yaşta Almanca'ya olan ilgisi ve dili öğrenme isteği, çeviri becerisi kazanmasına büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca üniversitenin reformu ve Alman profesörlerle tanışma fırsatı ona bu konuda önemli bir avantaj sağlamıştır. Akademi'deki Alman profesörler Ülgener'in gelecekteki çalışmaları için ilham kaynağı olmuşlardır. Ülgener'in birçok eserinde onların etkisi hissedilmektedir (Torun ve Duran, 2010: 65).

Almanya'nın baskıcı hükümetinden kaçarak, Türk üniversitelerinde ders veren Alman hocalarla tanışma ve ders alma imkânına sahip olması onun için önemli bir şans olmuştur. Ülgener, Almancaya olan ilgisinden dolayı üniversiteye gitmeden önce dil öğrenmiş, bu nedenle üniversite reformunda Alman öğretmenlerle görüşen, ileride tanışacağı Alman Tarih Enstitüsü ona iyi bir fırsat vermiş, Weber'in ve Sombart'ın düşünme biçimini anlamada bir avantaj sağlamıştır. Sabri Ülgener'in gözünde Alman öğretmenler, Orta Çağ'da bilim arayışının vaftiz babaları gibidir. Başta Kessler, Rustow, Neumerk ve Röpke olmak üzere bu öğretmenlerin konuşmalarında, hiçbir şey saklamadan bilgi paylaştıklarını ve aktarılan bilgilerin eleştirel bir akılla kapsamını genişletmiş olduğunu görmüştür. Ülgener, büyüdüğü aile ocağında "alimler sessiz kalırsa dünya yıkılır" diye öğrenmiştir (Sayar, 1998: 45).

Alman profesörün Türkiye'de özgür düşünce ortamı arayışı ve bilgiyi eleştirel akıl ilkelerine göre aktarması Ülgener'in sonraki çalışmalarına büyük katkı sağlamıştır. Bilgi tekeline karşı bir isyan olan bu tutum, Ülgener'in sonraki yıllarda din, tasavvuf ve psikoloji üzerine araştırmalarına büyük katkısı olmuştur. Özellikle bu konuda Türk aydınlarına büyük eleştiriler getiren Ülgener için, Alman mülteci öğretmenlerin arsız ve doğrudan bilgi aktarımı onun düşüncesinin temelini oluşturmaktadır (Sayar, 1998: 45).

Bu öğretmenlerle yapılan görüşmeler sayesinde Ülgener'in manevi dünyası netleşmeye ve birçok konu daha belirgin olmaya başlamıştır. Ülgener, Werner Sombart ile ilk olarak fikir anlamında karşılaşmıştır. Sombart, kapitalist düzendeki en önemli

faktörün zihniyet olduğunu söylemiştir. Bu anlamda Ülgener, Sombart'ın saf zihniyetiyle yola çıktığı için kendisini şanslı saymıştır (Sayar, 1998: 45).

Ülgener'in zihniyeti, çalışmalarında büyük ölçüde Sombart'tan etkilenmiştir. Bu durumun oluşmasında Almanca öğretmeni ile görüşmesinin rol oynadığı söylenebilir. Özellikle Sombart'ın düşüncesinin Ülgener'in psikolojisi üzerine yaptığı araştırmalarda büyük etkisi olmuştur. Ülgener daha sonra zihniyet kavramını araştıran ve geliştirmeye çalışan Dilthey ve Weber'in fikirleriyle karşılaşmıştır. Sombart'ın düşüncesine alışıarak, çalışmalarının çoğunu oluşturan ve Ülgener'e büyük fayda sağlayan psikolojik temalara başlamıştır. Özellikle kapitalist zihniyetin oluşumunda ve gelişmesinde o, büyük ölçüde Sombart'tan etkilenmiştir. "Bu arada Ülgener bazen yurtdışında eğitimine devam etti. Mesela Harvard'daydı. Bu dönemde orada S.A. Schumpeter ile sohbet etme fırsatı buldu. Aynı şekilde A. Hansen de içinde olmuştur (Sayar, 1998: 46).

Ülgener'in yurt dışında olması ve oradaki toplumu somut olarak gözlemleyebilmesi, Doğu ve Batı sentezi bağlamında daha spesifik verileri tespit etmesine neden olmuştur. Bu durum, onun araştırmalarını kolaylaştırmıştır. Özellikle Schumpeter ve Hansen'in ekonomi alanındaki düşünceleri onun için büyük önem taşımaktadır. Özellikle ekonomik sektördeki geri kalmışlık, Ülgener'in en çok araştırdığı konulardan biri olmuştur. Bu bağlamda Hansen ile tanışmak ve ondan makro Keynesyen ekonomiyi öğrenmek onu heyecanlandırıyor ve bu ekonomik düşüncüyü Türkiye'de uygulamak istemiştir. Sonra Ülgener Hegel ile tanışmış, fikirleriyle ilgilenmeye başlamıştır. Ülgener, Hegel ile tanıştığında "nesnel fikre" ulaşmış, Hegel'in fikirleri artık Ülgener'in zihninde dinin toplumsal etkisinin daha görünür olmasına yardımcı olmuş, ancak buna rağmen Ülgener bir Hegelci olmamıştır. Yine bu çabalar onu Kant'a getirmiştir. Ülgener Kant'ın manevi gerçeklik tanımına aşinadır, yani her ikisi de nesnel gerçeklik olan öznel bilgi ve doğal gerçekliktir. Ülgener, nesnel bilginin yorumlanabilmesini dikkate almıştır. Aynı zamanda Weber ile yaptığı görüşme sayesinde kültürel faktörlerin bilimsel nesnelleştirme perspektifine nasıl yerleştirileceği sorununun da üstesinden gelmiştir. Dolayısıyla yine de Weber'in zihniyetinden yola çıkıp kendi ekonomik zihniyetimizi oluşturmamız gerektiğini vurgulamıştır (Sayar, 1998: 46).

Buna göre Ülgener'in yöntemleri, araştırmaları ve Weber ile metodolojik benzerlikleri onun Türk Weber olarak anılmasına neden olmuştur. Özellikle din, ekonomi ve ekonomik kalkınma Ülgener'in temel ilgilendiği ana temalardır. Ayrıca Hansen ve Schumpeter ile yaptığı görüşmeler ona ekonomik düşünce hakkında birçok fikir vermiştir. Öyle ki, Ülgener'in Keynesyen iktisat bilgisine ve Türkiye'deki model değerlendirmesinde bu düşünürlerin büyük payı vardır. Ülgener, Osmanlı'nın dünya anlayışının ve İslam dininin bunun nedeni olduğu dönemin hâkim görüşüne bakmış ve onu incelemeye başlamıştır (Özkiraz, 2000: 32).

Bu fikir, Ülgener'in bu konuları araştıran araştırmasının temelini oluşturmuştur. Ülgener'in din ve psikoloji üzerine yaptığı araştırma, Protestanlık ile Melami arasındaki benzerliklerden yola çıkarak, sorunların çözümüne yönelik köklerin izini sürmektedir. Bu bağlamda ekonomi ve din arasındaki ilişki Ülgener'in araştırmasının temelini oluşturmaktadır (Özkiraz, 2000: 32).

Ülgener 1936'da evlenmiş, ancak evliliği bir buçuk yıl sürmüştür. İktisat Fakültesi'ne asistan olarak kabul edilmiş, İstanbul Üniversitesinde 1941 yılında Doçent olmuştur. *İktisadî Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası* adlı ilk kitabını yayınlamıştır. 1960 askeri darbesine tanık olan Ülgener, ülkenin ideolojik hayatın da sosyalizme desteğin yükseldiği bir dönemde, akademide bu eğilime karşı çıkan birkaç kişiden biridir.

Aynı zamanda Ülgener, 1981 ve 1983 yıllarında *Psikoloji ve Din, Aydınlar ve İzmler* kitaplarını yayımlamıştır. Bu arada Ülgener, Eskişehir İktisat ve İşletme Akademisi'nde makroekonomi dersi vermiştir. Yine üniversite yayınlarında *Milli Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme* başlıklı bir ders kitabı yayınlanmıştır. Bu kitap aslında politik politik düşünceden uzak bir ders kitabı ve ekonomi kitabıdır (Özkiraz, 2000: 33).

1965 yılı Ağustos ve Eylül aylarında Almanya'da çalışan Türk işçilerin ekonomik ve sosyal durumlarını araştırmak üzere Dr. Haydar Turgaç bir aylığına yurt dışına gitmiştir. 1970'lerde bazı dost ve akrabalarının vefatıyla birlikte Ülgener yalnızlığını derinden hissetmeye başlamıştır. 1974'te karısı hastalanmış, uzun bir tedavi sürecinin ardından sağlığına kavuşmuştur. Karısı hastalandıktan sonra kendisi de kalp krizi geçirmiş, 1976 yılındaki ameliyatında kalp pili taktırmış ve 1981'de emekli olmuştur. Ülgener, bilimsel araştırmalarına emeklilik döneminde de devam etmiş,

zamanının çoğunu evde geçirdi ve hayranlarının Erenköy'e geldiği şehre nadiren gitmiştir (Sayar, 2000: 127).

1983 yılı haziran ayının ortalarında bir gün öğrencisi Sayar, hocası Ülgener'i Erenköy'deki evinde ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Sayar, öğretmenin sağlığını yakından incelemiştir. Konuşma ilerledikçe Ülgener öğrencilerine 1983'te Marx'ın öldüğünü, J.A. Schumpeter ve J.M. Keynes'in 100. doğum günü olduğunu söylemiş, bu yüzden ekonomik düşünce tarihindeki bu üç dönem hakkında yazmakla meşgul olmuştur. Ancak Ülgener'in ömrü böyle bir makaleyi hazırlayacak kadar uzun değildir ve 30 Haziran ile 1 Temmuz arasında uykusunda ölmüştür. Akademik araştırmalara olan ilgisi ancak ölümüyle sona ermiştir (Özkiraz, 2000: 43).

Ülgener, 1910 kuşağının Türk düşüncesinde yaratmış olduğu atılım noktalarından biridir. 1880 kuşağı cumhuriyeti ilan etmiş, 1900 kuşağı kurmuştur. 1910 kuşağı eleştirmiştir. Cumhuriyetin kurucularından Ziya Gökalp, Osman Nuri Ergin, Yahya Kemal Beyatlı, Fuat Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı, Peyami Safa, Hilmi Ziya Ülken, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi isimler 1910 doğumlu bir neslin düşünce dünyasını şekillendirmiştir. Ülgener Hukuk Fakültesi hocası Ömer Lütfi Barkan, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gibi isimler aslında Ülgener ile çalışmışlardır. 1940'larda fikir dünyamıza giren 1910'lar, cumhuriyet yönetimi fikirlerini taşıyan öğretmenlerden farklıydı. 1900'ler kuşağının belli hedeflerle bütünleşen fikirleri 1940'larda çökmeye başladı. Sosyal bilimlerin Niyazi Berkes, Mümtaz Turhan, Nurettin Topçu, Behice Boran ve Kemal Tahir gibi 1910 kuşağının önemli temsilcileri bulunmaktadır. Hocalarından farklı olarak Sabri Ülgener'in de aralarında yer aldığı bu nesil, entelektüel farklılıklarını ve siyasi yönlerini ivedilikle netleştirecektir (Yazıcıoğlu, 2008: 2).

2.1.2. Eserleri

Ülgener, Türkiye'de ekonomi ve zihniyet üzerine yaptığı araştırmalarla ün kazanmış bir düşünürdür. Keynesyen iktisat düşüncesinin ve Türkiye'de makro iktisat eğitiminin sistemleştirilmesinin öncülerinden biri olan Ülgener, Max Weber'in Batı Avrupa'daki Protestan ahlakının kapitalizmin ruhu, din, zihniyet, ahlak ve ekonomi arasındaki ilişkiyle örtüştüğü görüşüne dayanmaktadır. Müslüman dünyasında terminoloji konusuyla ilgilenen ve bu konuda pek çok eser bırakan değerli bir insandır (Sayar, 1998: 28). Sabri Ülgener'in eserleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Sabri Ülgener'in Eserleri

Eser Adı	Yayın Yeri ve Yılı
İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri	İstanbul 1951
İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri (bazı değişikliklerle birlikte İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası adıyla)	İstanbul, 1981
Tarihte Darlık Buhranları	İstanbul 1951, 2006
Tarihte Darlık Buhranları (Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti adıyla)	Ankara 1984
İktisat Dersleri	I, İstanbul 1952; II/1, İstanbul 1952
Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme	İstanbul 1962, 1966, 1974, 1976, 1980
Zihniyet ve Din	İstanbul 1981, 2006
Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler	Ankara 1983
Ülgener'in ayrıca çeşitli bilimsel dergilerde yayımlanan makaleleri ve çevirileri toplu olarak A. Güner Sayar tarafından <i>Makaleler: Sabri F. Ülgener</i> adıyla neşredilmiştir	İstanbul 2006

Kaynak: Sayar, 2012

Ülgener'in ilk bilimsel makalesi *İktisat Hayatta Zihniyet'in Rolü ve Tezahürleri* olmuştur. Ülgener, ilk yazılarından itibaren, tüm bilimsel ilgi alanlarını bu iki ana alan ve aralarındaki ilişkilere odaklanmıştır. Geride bıraktığı yedi kitaptan biri olan *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme* kitabı, akademisyen olarak ekonomistlere uygun bir ders kitabıdır. Ülgener'in düşünce dünyamıza yaptığı önemli katkıları yansıtan diğer eserler şunlardır: *The Moral and Psychological World of Economic Disintegration* (1981), *Psychology and Religion* (1981), *Psychology, Intellectuals and Izms*, *The Great Depression of Scarcity and Islamic Economic Politics* (1984). Ülgener'in kitaplarından biri olan *Milli Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme*, ders kitabı niteliğinde bir kitaptır. Ülgener, Keynesyen sistemi ekonomik araştırmaları için temel bir model olarak kullanan bu kitapta, insani ve tarihsel birikimle tutarlılık açısından Keynesyen-Hansen modelini, kalkınmayı ve az gelişmişliği incelemiştir. Keynesyen mantığa göre kurguladığı bu eser aslında profesörün eseridir. A. Hansen'e ve Keynesçi teorinin başarılı bir kabalaştırılması olan *Keynes Rehberi*'ne çok müteşekkirdir. "Keynes'in kusurlu denge anlayışı, Profesör Ülgener'in analiziyle ülkemizde ilk kez sistematik ve

sağlıklı bir şekilde ifade edilen, ekonominin işsizlikle mücadelede fiilen ne durumda olduğunun kararlılığına politikacıların dikkatini çekmiştir (Sayar, 1998: 28).

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde '*Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadi Muvazenesizlik Meselesi*' başlıklı 1951 'Profesörlük Tezi' adından da anlaşılacağı gibi tarihsel olarak dar görüşlü krizlerin örnek senaryolarını, nedenlerini, özellikle Osmanlı Bu eserde Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar olan dar dönem anlatılmaktadır (Deniz, 2009: 5). Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, farklı koşullar ve koşullar altında ekonomik istikrarsızlığın adları ve tanımları ile konuya ilişkin ileri sürülen bakış açıları ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise vakalar ve örnekler sunulmaktadır (Tuna, 1987: 8).

Bu bilgilerden Ülgener'in hem Doğu hem de Batı'da olduğu kadar tarih, felsefe ve ekonomi gibi disiplinlerde de bilgili olduğu sonucuna varılabilir. Ruhsal konularda batılı düşünürlerden derinden etkilenen Ülgener, *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadi Muvazenesizlik Meselesi* adlı kitabında, ekonomik yapımızı açıklamak ve tarihimizi derinlemesine keşfetmek için birçok tarihi malzeme kullanır. Ekonomik Kalkınma Tarihimizin Ahlaki ve Zihinsel Sorunları, Ülgener'in fikirlerini damıtarak geri kalmışlığın nedenlerine ve bundan çıkış yollarına odaklanmıştır. Ülgener, geri kalmışlığın, feodalizmden kapitalizme geçiş için gerekli zihniyet değişikliğini henüz yaşamamış olması nedeniyle, "Yakın Doğu" uygarlığının doğasıyla ilgili bir sorun olduğunu savunmuştur. İlk etapta kapitalizmi itenler, Türkiye'nin kapitalizme geçiş zihniyetinin taşıyıcıları olamamışlar ve böylece ortaçağ zihniyetine dönüş yaşamışlardır. Tüccar ve içine kapanık olduğuna inandığı ortaçağ zihniyeti, Osmanlı ekonomik ve sosyal düzeninin de çökmesine, parçalanmasına neden olmuştur (Yazıcıoğlu, 2008: 4).

Max Weber'in din sosyolojisi ve Protestan ahlakı konusundaki araştırmasında dinin ekonomik ve ahlaki yaşam üzerindeki etkisini açıkladığı ve kapitalizm ruhunun bir uzantısı ve tamamlayıcısı olarak kabul edilebilecek İslam ve tasavvuf üzerine odaklanan bu çalışmasında Ülge, Na, Weber'de eksik kalan konuyu İslam dünyasına aktarmayı amaçlamıştır (Tuna, 1987: 10).

Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzm*'ler adlı kitabında, Osmanlı ekonomik yapısını orta çağ ekonomik zihniyetinden hareketle incelemekte, Batılı ve Türk aydınlarını çok mantıklı ve tutarlı bir şekilde kıyaslamakta, Türk aydınlarının

yetersizliğini öne sürmekte ve ülke aydınlarını aydınlanmaya davet etmektedir. Ülgener'in bu eseri üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan "Zihinsel Çalışmalar", zihniyet üzerine makaleler içerirken, "Aydınlar" başlıklı ikinci bölüm, "Zamanımızın Entelektüelleri ve Entelektüelleri Sosyolojisi" ve "Marksizm ve Entelektüeller (Bilim, İdeoloji" ve Marksizm)". Üçüncü bölüm "Slogan ve İzm" olup, "Sloganlar Çağı ve İzm Savaşı" ve "İzm Sistemi (İzm'in Dünyası ve Bugünü)" olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Son olarak, Ahmed Güner Sayar'ın Ülgener'in makalelerini derleyen "Makaleler" adlı çalışması bulunmaktadır. Ülgener'in iktisat düşünce tarihi makaleleri, iktisat teorisi makaleleri, iktisat politikası makaleleri, ekonomik sistemler üzerine makaleler, iktisat zihniyeti makaleleri, konferans ve diyalog makaleleri, kitap tahlili makaleleri olarak sınıflandırdığı kitapta 93 makale bulunmaktadır.

2.1.3. Metodolojisi

Kuşkusuz her bilim adamı, çağdaşları ya da soyundan gelenler kadar, kendisinden önceki ya da çağın düşünürlerinden de etkilenmektedir. Ülgener bu düşünürlerden sadece biridir. Eskilerin deyişiyle; "yöntem yok, başarı yok", yani yöntem yoksa amaca ulaşılamayacaktır. Ülgener'in metodoloji hakkında fikir edinmek, Ülgener'i ve onun kelime dağarcığına katkısını anlamak için çok önemlidir. Ülgener, araştırmalarında tarih, felsefe, ekonomi, sosyoloji ve birçok farklı bilimden yararlanmıştır. Bu bağlamda Ülgener, iktisat, tarih ve Türk sosyal bilimlerinin geleneklerinde ender görülen, iktisattan sosyolojiye, sosyolojiden tarihe ve hatta teoloji verilerinden yararlanarak psikolojik araştırmalar yapabilen ve tüm bilim insanlarını birbirine bağlayabilen bir bilim insanıdır (Uğur, 1983: 127).

Şüphesiz Ülgener'in bu çok yönlülüğü Türk düşünce tarihine de büyük katkı sağlamıştır. Zamanının ve sonunun en iyi analistlerinden biriydi. Çok yönlülüğünün etkisi burada göz ardı edilemez. Ayrıca bunları belli bir ahenk içinde kullanabilmesi, konuya hâkimiyetinin açık bir göstergesi olarak görülebilir. Ülgener metodolojisini öncelikle Alman felsefî ve sosyolojik geleneğinden birçok insanla etkileşim kurarak oluşturmuştur. Erken yaşta Almanca öğrenmesi ve üniversite reformunda birçok Alman profesörle tanışma fırsatı bulması bu bağlamda önemli rol oynamıştır. Ülgener, ilgilendiği disiplinlerin gerektirdiği yöntemler kadar, o dönem sosyal bilimciler arasında da özel bir yere sahiptir. Gökalp-Durkheim çizgisinin bu dönemde devam eden

pozitivizme karşıtlığı. Türkiye'de baskın olan Ülgener, Alman tarih okulunun Weber ve Sombart ile uğraştığı anlama yöntemini tercih etmiştir (Yılmaz, 2003: 492).

Durkheim'ın metodu ve düşünce biçiminin Türk sosyolojisinin temellerinin atılmasına büyük katkı sağladığına şüphe yoktur. Özellikle Gökalp, Avrupa Durkheim ideolojisinin üstlendiği göreve benzer bir görevi Türkiye'de yürütmüştür. Weber'in fikirlerinin Türkiye'ye Durkheim'dan sonra geldiği söylenebilir. Weberci düşünce geleneğini Türkiye'de ilk kez tartışan ve uygulayan kuşkusuz Ülgener'dir. Bu açıdan bakıldığında, Weber-Ülgener'in anlama/yorumlama yaklaşımı Durkheim-Gökalp'in yorum çizgisine aykırıdır. Ülgener, Durkheim'ın "yorum" yöntemi yerine Weber'in "yorum" yöntemini kullandığı için onu daha şanslı görmektedir (Sayar, 1998: 253).

Sombart'ın "saf zihniyeti" ve Weber'in anlamacı-yorumlayıcı yaklaşımı, Ülgener'in çalışmalarının ana hattını oluşturur. Ülgener, Türk toplumu ve geri kalmışlığı incelerken sıklıkla zihniyet araştırmaları yapmıştır. Bu bağlamda Ülgener, Sombart ile yola çıkmak için bir fırsat olarak görmektedir. Ülgener, insanları açıklamak yerine onları anlamayı gerçekçi bulduğu için, insanlar arasındaki ilişkiyi ön planda tuttu ve ekonomik analizde gözden kaçan insanları analizine dâhil etme yoluna gitmiştir. Bu bakımdan özgün bir yazar niteliğinin tüm unsurları bünyesinde yer almaktadır. Weber ve Sombart'ın kapitalist gelişmenin dinamiklerine ilişkin analizinden farklı olarak, Ülgener'in kaygısı, aynı gelişmenin Osmanlı-İslam dünyasında neden gerçekleşmediğidir (Koçdemir, 1998, 110).

Ülgener yazılarında Weber tarafından önerilen çalışma çerçevesini ve yöntemini birleştirmiştir. Weber'in modern kapitalizmin oluşumunun sosyolojik değerlendirmesine ilişkin analizinden yararlanmıştır. Ülgener, araştırmasında, maddi/ekonomik faktörlerin zihniyet ve kurumlarına ilişkin Marksist bir anlayıştan da faydalanmıştır. Ancak bu teorinin aksine altyapı-üstyapı ikilemlerinden hangisinin belirleyici olduğunu netleştirmemiş ve sadece birinin öncelikli olduğunu vurgulamamıştır. Genelden özele, soyuttan somuta bir metodoloji alırken bazen somut verilere dayalı genellemelere başvurmuştur. Weber, Avrupa'da kapitalizmin ahlakını ortaya çıkaran etkenleri aradı, bu yüzden diğer etkenlerin rolünü kabul ederken en önemli etken olan 'Protestan ahlakı'nı vurgulamıştır. Ülgener de bunun olmasını engelleyecek modeller arıyordu çünkü

Kapitalizm. Osmanlı Devleti'nde ve toplum düzeninde ortaya çıkmamıştır (Kılıçbay, 2006: 94).

Ülgener'in çalışmalarının odak noktasını bu düşünce yapısı teşkil etmektedir. Ülgener bu konuya "zihniyet ve din" ekseninde yaklaşır ve derinlemesine inceler. Ülgener, sermaye birikimini ve meslek etiğini örnek vererek Weber'in ideal tipi olan "Protestan ahlakı"na karşı "Melamizm"i öne çıkarmaya çalışmıştır. Ülgener'in psikolojik araştırmalardaki temel amacı, geçmiş, bir eserden ve bir kişiden diğerine inceleyerek ve türleri doğrudan karşılaştırarak Osmanlı Türklerinin ekonomik bir tipolojisini çıkarmaktır (Acar ve Bilir, 2016: 118).

Ülgener'in zihniyet meselelerine yaklaşımı, kullandığı kaynaklar ve kavramlar dikkat çekmektedir. Ülgener, arşiv kaynaklarından ziyade dönemin ahlaki yapılarını, önerilerini ve edebiyat (özellikle şiir) gibi edebi türleri kullanarak anlayışlı bir yaklaşımdan hareket etmiştir. Kavramsal olarak Batı edebiyatında bazen akılcılık ve Orta Çağ gibi kavramları, bazen de tasavvuf gibi kavramların yanı sıra bizzat kendisinin getirdiği iktisadi ahlak-iktisadi zihniyet gibi kavramları da yaygın olarak kullanmaktadır. Ancak Ülgener'i yalnızca Sombart ve Weber açısından düşünmek yanlıştır. Ülgener, sürekli araştırma ve yeni düşünme biçimleri geliştirerek ufkunu genişletmiştir. Araştırmaları onu Dilthey ve Alman tarihçi okulu ile temasa geçirmiştir (Çağman, 2016: 96).

2.1.4. Ülgener'de Temel Kavramlar

Ülgener'in ele aldığı zihniyet sorunları birçok kavramı içermektedir. Bu kavramlardan "rasyonalizm ve ortaçağcılık" Ülgener tarafından kullanılan ve büyük ölçüde Alman tarih okulundan etkilenen kavramlardan biridir. "Tasavvuf, zanaatkarlık, ekonomik etik ve ekonomik zihniyet", Ülgener'in ekonomik araştırmalarında model olarak kullandığı diğer kavramlardır.

2.1.4.1. Planlama

Ülgener, planlama yaparken, kıyaslamaya önem vermiş, gelişmişlik ile gelişmekte olanı karşılaştırmış, bu iki olgu arasındaki farklardan bahsederek planlamanın nasıl olması gerektiğini savunmuştur. Ülgener, gelişmenin anlatımında veya gelişme durumunun ortaya konmasında, planlı bir yaklaşımın olması gerektiğini vurgulayarak, salt bir açıdan değil geniş kapsamlı bir bakış açısı getirmek gerektiğini

belirtmiştir. Ülgener tahlillerinde ülkelerin geçmişleri ile birlikte tüm özelliklerini dikkate alarak planlı ve sistematik bir değerlendirmenin yapılması gerekliliğini, her meseleyi değil de problemin tamamına odaklanmak gerektiğini ortaya koymuştur. Ülgener (2006: 194), “her halde mevzuun ciddi bir plan ve program davası olarak ele alındığını görmek için çok daha yakın senelere, hiç olmazsa İkinci Dünya Harbinin sonlarına kadar gelmek icap edecektir” sözleriyle gelişmişlik meselesinin geçmişle birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Ülgener’e göre az gelişmiş ülke tanımında hangi faktörlerin dikkate alınması gerektiği oldukça zor ve karmaşık bir konudur. Aynı zamanda, kişi başına milli gelir veya sabit sermayenin kişi başına düşen payı gibi ölçülebilir kriterlerden başlayarak, nüfusun büyük bir kısmının kırsal alanlarda veya şehirlerde yaşaması, nüfusun yüzdesi olarak okuma yazma oranı, son olarak standartlar ile standart sosyal yapılar ve nihayet iş hayatının manevi ve ahlaki değerleri vermek önem arz etmektedir. Sayılar ve formüllerle değerlendirilemeyen bazı davranışsal örüntü özelliklerini içerebilmektedir. Bu önlemlerden hangisi alınırsa alınsın, gerçek hayattan örnekleri iki gruptan birine veya diğerine aktarmak her zaman kolay değildir (Ülgener, 2006: 194). Çoğunlukla önemsenmeyen bu farklılıkları incelerken, pek çok sorunun çözümüne yardımcı olacak ipuçlarını elde etmek mümkün olabilmektedir (Ülgener, 2006: 196).

Ülgener, planlamanın ekonomilerde istenilen çözümü bulması için başlıca üç noktaya değinmiştir (Ülgener, 2006: 196):

1. Hedef ve gaye
2. Tedbir ve araçları
3. Teşkilat ve organlar

Ülgener’in bahsetmiş olduğu bu temel üç nokta aslında ahenkli bir planlamanın, bu planlamayı yaparken seçilen araçların ve muhakkak olan temel organların doğru bir şekilde koordine edilmesidir. Planlama adım adım ilerlemenin, uyum içinde çalışmanın ve bunun sonucunda getireceği başarıyı da kaçınılmaz kılmaktadır. Ülgener, Çelişkiler içinde bırakmayan her planın doğru sonuçlar vereceği ve nihayetinde bağlayıcı olduğunu vurgulamaktadır.

Ülgener'in planlama konusunda üzerinde durduğu unsurlardan biri de her planın halk desteğinin de olmasıdır. Ülgener'e göre, halkın desteğini almayan bir plan, ne kadar iyi hazırlanmış olursa olsun, baştan başarısızlığa mahkumdur. Isınma sözü, planın bizzat uygulayacak ve kullanacak kişiler tarafından kabul edilmesini ve kaprisli bir şekilde oynamaktan kaçınılmasını içermektedir. Bu, yürütme icranın davranışlarını en başından en alt kademe yöneticilerine kadar dikkate alan bir noktadır. Bu açıdan bakıldığında, planın neresinde olduğumuza dair tek seferlik bir soru değil, bunu yapmadan önce planın ne kadar iyi anlaşıldığının sorulması ve cevaplar araması önemlidir. Ne olursa olsun, bu durum üstesinden gelinmesi gereken zorluklardan biri, belki de en büyüğüdür (Ertüzün, 1987: 20).

2.1.4.2. Girişimcilik

Ülgener'e göre, değer anlayışı da kapalı ve katılaşmış görünüyor. Hiçbir yeniliğe izin vermeyen bir meslek ve sanat çılgınlığı (gelenek) vardır. Monarşi anlayışı Feodal yaşamda bir yüzyıldan diğerine aktarılan Hâkimiyet'i açıklamaktadır. Üretim ve değer yaratmayı başkalarının omuzlarına, tüketim bolluğunu ve güzelliği başkalarının omuzlarına koyma zihniyeti vardır. Bunlar Orta Çağ'da varlığını sürdüren değerlerdir (Ülgener, 2006: 9).

Ülgener bu durumun en net ifadesini şöyle özetlemiştir: Üretimi başkalarının omuzlarına koymayı tercih eden tüketim zihniyeti. Ancak bu değerlerin oluşumu ve gelişimi dış etkenlerden ve küresel siyasi devrimlerden bağımsız gerçekleşmemiştir. Özellikle büyük coğrafi keşiften sonra yavaş yavaş içe kapanan ve durgunlaşan toplumsal yapı oluşmaya başlamıştır. Bu duruma paralel olarak oluşan tüccar ve lonca örgütlerinin, üretimden çok tüketime dayalı olarak, belirli grupları dışlayarak dışa kapalı olması, Ülgener'in tezinde büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, ortaçağ meslek etiği alanı, en çok Orta Çağ'daki genel yaşam anlayışından etkilenmiştir (Ülgener, 1981: 82).

Durgunluk ve kapalılık kavramları, muhtemelen toplumun genel sorunundaki iki ana terimdir. Özellikle 16. yüzyıldan sonra Osmanlı'nın toplumsal yapısı durağan ve kapalı bir toplum haline gelmiştir. Ortaya çıkamayan ve bu durumdan rahatsız olmayan bir toplumsal yapıdır. Aynı zamanda meslekler arası geçişin kesinlikle statik bir durum olduğu bir toplumsal yapıdır. Bu fikirlerden yola çıkarak, Orta Çağ esnaf topluluğunu tasavvuf ve tarikattan soyutlayarak Ülgener'i tek başına anlamak mümkün değildir.

Çünkü hepsinin temeli ve temel çizgisi aynıdır. Zongmen'in hedef kitlesi alt düzey tüccarlar ve esnaftır.

2.1.4.3. İktisat Ahlakı ve İktisat Zihniyeti

Türkiye'nin geçirdiği yapısal ve düşünsel dönüşümleri anlamak için tarih boyunca zihniyeti ve ekonomik boyutlarını incelemek, ister istemez bizi konuya en çok düşünen ve yaptığı çalışmalarla konuya ışık tutan önemli bir aydın olan Sabri Ülgener'e götürmektedir. Ülgener'in zihniyet analizi, tarihin akışı içinde geleneksel toplumdan modern topluma geçişin ele alınmasında benzersiz bir katkıyı ifade etmekte ve bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze geçişi ortaya koymaktadır. Bir iktisatçı ve sosyolog olarak Sabri Ülgener'in çalışmalarında "ekonomik etik" ve "ekonomik zihniyet" kavramları çok önemli bir yer tutar. Bu kavramlar çalışmamızın temel kavramlarından biridir (Çağman, 2016: 108).

Ülgener, her zaman merkeze insanı yerleştiren bu yöntemle Weber'e daha da yaklaşmıştır. Ülgener'e göre ekonomik hayat, ne zaman ve nerede olursa olsun, dış verilerden derlenen sadece fiziksel bir dünya değildir. Tüm bu kitlelerin arkasında ve altında, kendine has tutum ve davranışları olan insanlar vardır (Ülgener, 1981: 12). Ülgener'in özetlediği durum, din ve tasavvuf ilişkisi bağlamında da değerlendirilebilir. Şüphesiz Ülgener, din ve zihniyet arasındaki bağlantıya kayıtsız değildir. Dinin psikoloji üzerindeki etkisi ve yansıması Ülgener için çok önemlidir. Ekonomik etik-ekonomik zihniyet veya norm-gerçeklik ayrımı, Ülgener'in tezine bir meşruiyet kazandırmaktadır. Dış dünyaya karşı çıkmanın ve maddi dünyadan uzak durmanın, tasavvufun dinin emrinde sosyal hayata dönüşünün şekil ve yaptırımı olduğu söylenebilir. "Ülgener'e göre ekonomik ahlakın bileşenlerinden biri de dini motiflerdir. Aynı şey ekonomik zihniyet için de geçerlidir. Ancak Ülgener özellikle dini motiflerle ilgilenir (Özgiraz, 2007: 39).

2.1.4.4. Çalışma ve Kalkınma

Ülgener için çalışma beraberinde kalkınmayı da getirmektedir. Genellikle ekonomiler arasındaki farktan bahsederek, ekonomiler arasındaki fark bireyin günlük yaşamını devam ettirmek, yaşadığı toplumun ekonomik değerlerini göz önüne alarak hareket ettiğini belirtmiştir.

Ülgener’r göre, ideal olarak kabul edilmiş bir dönemde yaşayan, para hırslı olmayan, yaratıcı memnun etmek için düzenli ve disiplinli çalışan, hayatın zenginliğe giden yolu konusunda tavizsiz, sistemli bir anlayışa sahip, tutkularından biri olmayan, tutkularına teslim olmayan, kendisine hakim olmayı başaran insandır (Ortaköy, 2014: 135).

Kültür, siyaset, tarih, toplum, edebiyat, din, ekonomi gibi birçok unsuru analizlerine dahil ederek, sosyoekonomik olguların rakamlara ve ölçülere yansımayan yönlerine dokunmaya çalışmıştır. Bu durumda iş, üretim, tüketim, tüccar psikolojisi ve ahlakı, gösteriş, müritlik/mürit, şeyh, saltanat, efendi ve ağa gibi pek çok farklı konuyu inceleyerek daha kapsayıcı ve açıklayıcı bir yaklaşım benimsemeyi tercih etmektedir. Çünkü Ülgener’e göre herhangi bir sosyal eylemi veya davranışı vurgulanmaya değer kılan, onun derinlemesine yorumlanabilir ve anlaşılır anlam boyutudur. Bu bağlamda, sosyal fiillerin anlamı en doğru şekilde tahmin edilip analiz edilir; daha çok fiilin, eylemin veya tutumun dışarıya yansıyan tarafından bakıldığında onun içsel doğasını ve anlam yönlerini anlamaya çalışmakla ilgilidir (Yavuz, 2017: 90).

Ülgener’e göre çalışma, bireyin kendisi ile alakalıdır. Birey çalışmak için kendisini törpülemeli, davranış ve tutumlarını gözden geçirmelidir. Bu inceleme, bireylerin meydana getirdiği bazı kaba tutum ve davranış normlarını arşivlemeyi, değiştirmeyi, hatta yeniden yaratmayı ve yeni biçimlere sokmayı amaçlamaktadır. Bu durumda örneğin kişi günlük hayatını kayıt altına almakta ve belirli plan ve prosedürlerle çalışmaktadır, bu planlı ve planlı eylemler makul bir organizasyonu ve normal bir yaşam ve çalışma hayatını beraberinde getirmektedir. Bu anlamda; Ülgener’in ifadesiyle “...zühd nefsi dünya hazlarından mahrum etmek manasında negatif; riyazet ise nefse şu veya bu yönde düzenli bir fiil ve hareketi yüklemek bakımından, pozitif bir davranış adıdır” (Yavuz, 2017: 99).

Ülgenerin çalışma kavramına yaklaşımında manevi etkiler de yer almaktadır. Ülgener’e göre çalışmak; “Allah’ın rızasını kazanmak ve nefsi terbiye etmek için bir ibadet aşkı ve disiplini ile yerine getirilmesi gereken bir meşguliyettir” (Ortaköy, 2014: 135). İş odaklı çileci çalışma ahlakı, insanlar üzerinde yapılan her türlü çalışma ve emeğin ahirette mükafatını alacağını savunmaktadır. Nihai hedefi ahiret olmasına rağmen bu dünyaya yönelik çeşitli eylemlerini azaltarak hayatını sürdürmeyi, yani bu

dünyadan olabildiğince kaçmayı kabullenmez, bunun yerine çalışmayı, yatırım yapmayı, tüketimde bilinçli olmayı, bu dünyada her türlü iş ve faaliyeti tercih etmektedir (Yavuz, 2016: 291).

Ülgener çalışan ve çalışmayı seven insan profilini şu ifadelerle anlatmaktadır: "İdealize edilen dönemde yaşamış profil, para hırsı olmayan, servete giden yolda düzenli, disiplinli bir çalışma ve tavizsiz, sistematik bir hayat anlayışı ile Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanmaya çalışan, tutkularının esiri olmayan, kendisine hâkim insandır" (Ortaköy, 2014: 171).

Ülgener, İyi bir hayat için çalışmaktan, telaştan ve telaştan da hoşlanmaz ve izleyeceği yola karar verirken gelenek ve göreneklere bağlı kalması gereken " işinde ve hesabında götürü" bir insan doğasını resmeder. Çünkü mutasavvıflara göre " götürü hesap", ahlaki tutumluluğun ve tam gönüllülüğün bir işaretidir. Aksine, hesaplı ve titiz adam, ahlaki açıdan ideal insanın özellikleri arasında asla yer almaz, aksine Urgner'in dediği gibi " hafif tarafından alıvermek" en doğru tutum olarak kabul edilmektedir (Yavuz, 2016: 293).

2.1.4.5. Aydın Rolü

Ülgener'in ilgilendiği disiplinlerden biri de aydınlar ya da aydınlar sosyolojisidir. Bu ilgi onun tarih görüşü ile devam etmektedir. Eski toplumda tavan ile taban arasındaki ilişki, aydınlar ile kitleler (insanlar) arasındaki ilişkidir. Zihinsel düzeyde, din veya tasavvufun yerini izm veya ideoloji almıştır. Entelektüellerin rolü ya çok abartılmış ya da göz ardı edilmiştir. Ülgener aydınlar sosyolojisinin bilgi sosyolojisinin açtığı yolda ilerlediğine işaret ederek: "Modern bilgi sosyolojisinde ... aydın, ideolojinin taşıyıcısı ve yerine göre yapımcısı olarak bu defa olağanüstü bir ehemmiyet kazanmışa benzer" ifadesini kullanmıştır (Ülgener, 1983: 64). Ülgener, aydınların işlevlerini (Ülgener, 1983: 66):

- Kültür değişimine öncülük yapmak,
- Değişikliği daha popüler hâle getirmek,
- Yeni bir zevkin ve üslûbun öncülüğünü yapmak,
- Halkın siyasî ve sosyal tercihlerini etkilemek.

Bu kapsamda entelektüel; çevresinde, genellikle eleştiri ve onaylamama biçiminde bir ses sahibi olmayı, statüsünün ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Sözü olabildiğince soyut, genel ifade ve simge olarak iletme gücü ve alışkanlığı da entelektüel durumu tanımlayan bir diğer özelliktir. Aydın için fikir, gerçeğe ulaşmak için bir araç olmanın ötesine geçer ve başlı başına bir amaç niteliği kazanmaktadır. Entelektüeller, fikirlerden ziyade kelimeler ve deyimlerle oynayarak, bilinen dillerden farklı, alışılmadık yeni bir dil yaratmaya da çalışabilirler. Bu çabanın ardındaki çaba, rakibi susturmak ve üstünlük sağlamak olduğundan, halkın gözünde çok sevimsiz hale gelir ve böylece "akıllı"dan "ukala" haline dönüşmektedir (Ülgener, 1983: 67-69). Halbuki aydının hedefi "yığın"ı etkilemektir.

Toplumsal bu iki kesiminin dışında kalan kitleler olmakla birlikte, aydınlardan etkilenen kitleler de vardır. Ancak bazen entelektüeller ve genel halk arasında yanlış anlaşılabilirlikler olabilmektedir. Bu koşullar altında aydınlar kitleleri etkileyememektedirler. Ülgener bu duruma Türk tarihinden, Tanzimat dönemi aydınlardan, Cumhuriyet dönemi bürokrat aydınlardan ve günümüz sol entellektüelleri örnek vermektedir. Ülgener'in bu düşüncesi, Batılılaşma ve Osmanlı-Türk aydınlarının eleştirisine doğru evrilmektedir. "Başarılan iş de nihayet bir saltanat değişikliğinden ve sonunda yeni bir ceberrut idarenin kurulmasına açık kapı bırakmaktan öteye gitmemiştir. Bürokrat aydın ise tabana tepeden bakan ve küçümseyen tavrı ile kütleye devamlı yabancı, (hatta 'yaban') olarak kaldı" (Ülgener: 1983: 73)

Ülgener, aydınları da bilim insanı ve öğretmen olarak görmek ve onlara özel bir önem vermektedir. Gazeteciler, yazarlar, siyaset yorumcuları, hukukçular ve sanatçılardan farklı olarak bu tür aydınlar, bilim sözcüsü konumunda olması ve oldukça savunmasız bir gençlik kitlesinin eğitiminden sorumlu olması nedeniyle önemlidir. Bir bilim adamı bu sorumluluklarını unutup kendi çıkarları ve fikirleri için bilimi ve gençleri sömürüyorsa, bir siyasetçi'den daha zalim ve komplocu olabilir. Ülgener, geçmişten örnekler ve soruna yönelik çözümler için Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası deneyimlerine değinmiştir: "Bir yandan, kürsü sosyalistleri denilen tarihçi okul mensubu profesörlerin reform fetvacılığı... Öbür yandan, savaş sonralarına doğru hızını gitgide artırmak üzere solgençliğin sokakla beraber kürsüyü de hedef alan

hırçınlığı! Üniversite hocasında yalnız bir öğretici değil, fakat bir yol gösterici ve kurtarıcı, belki bir "peygamber" görme özlemi!" (Ülgener, 1983: 87)

Ona göre aydın sınıflı toplumun bir kanadını desteklemekten başka bir rolü yoktur. Hiç de bir hareket ve değişim merkezi değildir. Modern bilgi sosyolojisinde, ideolojilerin taşıyıcıları ve üreticileri olarak entelektüeller, bu sefer olağanüstü bir önem kazanmış görünmektedirler. Özellikle iki dünya savaşı arasındaki dönemde, entelektüel sorunu, Karl Mannheim, Theodore Geiger gibi sosyologlar tarafından çok yönlü ele alındıktan sonra, sosyal yaşamın ilginç bir parçası olarak öne çıkmaktadır. Aslında burada tartışılan sadece bir kesit analizi değil, bir dinamik kuvvet analizidir. Kültürel değişim eyleminin merkezi olarak, kendisi de yaratıcı olan ve bazen -kendi bakış açısına göre- parçalama ve yıkım kalıplarıyla dolu bir güçle karşı karşıya kalınmaktadır. Toplum, tarih boyunca entelektüellerin ellerinden ve sözlerinden zarar görmüş gibi görünmektedir, çünkü sinirli taraf biraz entelektüel sosyoloji dokusunun altındadır. Bir adamın sokaktaki değerinin ölçüsü bu değildir. Sadece sokağın değer yargısına bakarak onu cahil ve gerici olarak damgalamak kolaydır. Akif, aydınlara "okumuş denilen eski baş belaları..." diye hitap ettiği için biraz şaşırmıştır: Akif gericidir, yüzyılın gereklerine ayak uyduramayan fakirdir! Doğruyu aramak gerekirse, sıradan vatandaşların değer yargılarında hiçbir zaman yalnız ve izole olmadıkları söylenememektedir. Sokaklar ve sosyologlar, en azından şüpheyle, entellektüellerin bir bakışında neredeyse birleşmiş görünmektedir (Ülgener, 1977: 6).

2.1.4.6. Rasyonalite

Ülgener, Osmanlı devlet ve toplumunda Batı'ya özgü rasyonalizmin olmadığına inanmış ve sorunun kökenine inerek bu yönde araştırmalar yapmıştır. Ülgener, Weber'in Protestan etiğinin, özellikle Kalvinist meslek etiğinin rasyonelleşmesinin kapitalizmin ortaya çıkmasında kilit rol oynadığı görüşüne dayanarak, Osmanlı ekonomik zihniyetinde paralel bir kayma olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ülgener, ekonomik rasyonalitenin temellerini, iki farklı dünya görüşü değil, aynı gelişmenin dalları olduğunu savunduğu Kartezyen rasyonalizme getirdi. Ülgener rasyonaliteyi incelerken, Batı rasyonalitesinin Türk toplumsal yapılarında bulunmadığına dikkat çekmektedir. Ancak, Doğu'daki ticari kapitalizm gibi, hesaplamalı rasyonalizm zihniyeti taşta oturtulmamaktadır (Ülgener, 1981: 203).

2.2. Ahmet Hamdi Tanpınar

2.1.1. Hayatı ve Edebi Şahsiyeti

Ahmet Hamdi Tanpınar, Antalya'da emekli bir kadı olan Hüseyin Fikri Efendi'nin oğlu olarak Haziran 1901'de İstanbul Şehzadebaşı'nda doğmuştur. Annesi, Donanma Kaptanı Ahmet Bey'in kızı Nesibe Bahriye Hanım'dır. Ailenin üç çocuğunun en küçüğü olan Tanpınar, babasının görevleri nedeniyle Madni, Sinop, Siirt, Kerkük, Musul ve Antalya gibi birçok yere gitmiştir. Bu sebeple İstanbul'da Ravza-i Maarif, Sinop ve Siirt ortaokulları ile Vefa, Kerkük ve Antalya liselerinde başladığı eğitim hayatına devam etmiştir. Annesi Musul'da tifüsten ölmüş ve Tanpınar'da silinmez bir iz bırakmıştır. Annesinin ölümü Tanpınar'ın duygularını derinden etkilemiştir. Bu etki Tanpınar'ın şiirine de yansır. Antalya, Tanpınar'ın çocukluğunda önemli bir rol oynamıştır. Tanpınar burada yeni yazın alanını takip etme fırsatı bulmuştur. Lise eğitimini Antalya'da tamamladıktan sonra 1918'de üniversiteye girmek için İstanbul'a gelmiş, 1919'da Edebiyat Fakültesi'ne girmiş, Yahya Kemal'in edebiyat bölümünde öğretmen olduğunu öğrendikten sonra edebiyat bölümünü seçmiştir. 1919 ve 1923 yıllarında İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nden mezun olan Tanpınar, daha sonra Erzurum, Konya ve Ankara liselerinde edebiyat öğretmenliği yapmıştır. 1930-1932 yılları arasında Gazi Eğitim Enstitüsü'nde çalışmıştır. Ayrıca Ankara Kız ve Erkek Lisesi'nde ders vermiştir. 1933'te Güzel Sanatlar Akademisi'ne atandı. 1934'te Amerikan Akademisi'nde Türk Edebiyatı dersleri vermesinin yanı sıra, Akademi'nin estetik ve mitoloji öğretmenini olarak görev yapmıştır (Akün, 1962: 5-7).

1939'da Tanzimat'ın yüzüncü yılında Tanpınar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne yeni Türk edebiyatı profesörü olarak atanmıştır. 1942'de bir ara seçime girmiş ve Maraş'ın temsilcisi seçilmiştir. Tanpınar, 1946'da Devlet Maarif Nezareti müfettişliğine, 1948'de de Güzel Sanatlar Akademisi'ne müfettiş olarak atanmış ve yeniden öğretmenlik yapmıştır. Tanpınar, ilk Avrupa seyahatini 1953 yılında Fransa, Hollanda, Birleşik Krallık, İspanya ve İtalya gibi ülkeleri ziyaret ederek yapmıştır. Edebiyat çevrelerinde Kırtipil Hamdi olarak tanınan Tanpınar, yaşamının son yıllarını sağlık sorunları nedeniyle geçirmiştir. 24 Ocak 1962'de kalp krizinden ölmüş ve Rumelihisarı'nda Yahya Kemal Beyatlı'nın yanına defnedilmiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar, çeşitli türlerde şiir, öykü, roman, deneme, eleştiri incelemeler, edebiyat tarihi

ve güzel sanatlar alanında makaleler yazmıştır. Tanpınar Türk edebiyatının büyük bir değeridir ve bu yönüyle cumhuriyetin mihenk taşı olmuştur. Üniversite hocası Yahya Kemal, Batı edebiyatı ve şiir zevki kadar onun tarihe bakışını da etkilemiştir (Balcı, 2016: 430).

"Antalyalı Genç Kıza Mektup" başlıklı yazısında, Şiirden çok suskunluk üzerinde durmuştur. "Sustuğumu romanlarda ve hikayelerde anlatırım" diyen Tanpınar, şiirle Rüya'yı yan yana karşılaştırarak müzikallığın tadını çıkarmıştır. Aşk, metafizik ve duygular gibi insanın iç dünyasıyla ilgili temaları tema olarak ele almıştır. Tanpınar, genellikle çapraz kafiye veya düz kafiyeeye uygun 8, 11 ve 14 hece kalıplarını kullanmıştır (Tuncer, 2001: 203).

Tanpınar, şiir dilini Yahya Kemal ve Paul Valery'nin "mükemmellik" anlayışına göre sürekli yoğurmuştur, az şiir yazar ama şiirleri derin, güzel ve yenidir (Tanpınar, 2017: 8). Roman ve hikâyelerde bireyin iç dünyasını resmederken bunu, mekânın betimlemesi ile birleştirmiş, iç dünyanın çevresini tanımlamıştır. Mahur Beste'de insanların iç dünyalarına dayalı bir imparatorluğu anlatır. Tanpınar, nesir eserlerini belli bir olgunluğa eriştikten sonra yazmıştır (Tanpınar, 2017: 8).

Şiir ve nesir konusunda titiz bir üsluba sahip olan Tanpınar, dili şiir malzemesi olarak kullanmak istemiştir. Şiiri ve düzyazısı üslup bakımından ilişkilidir. Kadın, ölüm, sanat ve edebiyat fikirleri Tanpınar'ın vitrinlerinde bir bütün oluşturuyor. Dünyayı bir ışık, şekil ve renk isyanı olarak görmüştür. Bu bakış açısını karakterlere ve ortamlara yerleştirmiştir. Bir kişinin, nesnenin veya herhangi bir malzemenin sadece dış görünüşüyle değil, iç dünyası ile ilgilenmiştir. Duygu ve düşüncelerini en ince ayrıntısına kadar yansıtmıştır. Cümlelerini eserlerinde sık sık uzatırken, onları rüyalarda ifade ederek resim ve müziğe yaklaştırmıştır. Eserlerinde medeniyet meselesini ele almıştır. Çevre, kişiler arası ilişkiler, psikanaliz ve rüyalar onun şiir ve romanlarında öne çıkmaktadır. Hikâye ve romanlarında duygu ve bilinçaltındaki olaylara sanatsal bir anlatım kazandırılır. Bu yönü onun şiirsel yönünün roman ve hikâyelerindeki rolünü göstermektedir. Düzyazısı zengin duygular ve hayallerle doludur. Tanpınar güçlü bir yazardır ama şair olarak anılmak istemiştir (Tuncer, 2001: 205).

Hikâye ve romanlarında tarih, müzik, rüyalar, zaman, resimler, insanların ve onların sorunlarının ayrılmaz unsurlarıdır; edebiyat, sanat, felsefe ve sosyolojiden doğan

yeni akımlar, psikoloji, çalışmalarının dokusunu oluşturur. Yaşadığı çevre de kullanmayı seçtiği malzemeler açısından zengin bir insan çeşitliliği kaynağıdır (Balci, 2016: 432).

Tanpınar üslup olarak diğer yazarlardan farklıdır. Şiire bakışı Antalya'da kaldığı süre içinde şekillendi. Aslında Tanpınar, olayları yazardan çok ressam olarak görmektedir. Ancak çalışmalarının derinliği vardır. Bu derinlik, maddeye basit gözlerle bakmakla değil, onlara derinlemesine bakmakla elde edilmektedir. Tanpınar, bu durumu eserine çok iyi yansıtmaktadır. Romanlarında doğanın, insanın ya da herhangi bir maddenin çözümlemesini ortaya koyar. Ayrıca eserlerinde madde ve insan uyum içindedir.

Tanpınar'ın sanatsal üslubuna yol açan ana etkenlerden biri, dünyayı bir ressamın gözünden görmesidir. Tanpınar için dünya bir ressam için olduğu gibi bir ışık, şekil ve renk cümbüşüdür. Eserlerinde bu ışık, şekil ve renk çılgınlığı doğa ve doğa ile uyum içindedir. Ama Tanpınar sadece doğanın ve insanın görüntüsüyle ilgilenmemiş, onların derinliklerine inmiştir. Bunu da bireyler üzerinden sürdürmekte ve okuyucularına yansıtmaktadır. Çok geniş bir kültüre sahip olan Tanpınar, tarih, psikoloji ve felsefe ile de ilgilenmektedir. Son dönem Türk edebiyatında başka hiçbir Türk yazarının insan kültürünü ve güzel sanatlarını Tanpınar kadar tutkuyla sahiplenip ruhunu beslemek için kullanmadığını söyleyebilirim. Hayatın bir sanat eseri kadar güzel olduğuna inanan Tanpınar, hayatın sırlarını araştıran bir filozof, psikolog ve sosyoloğun vücut bulmuş halidir. Bu bakımdan Khaliitzia ve diğer "stilist" yazarlardan farklıdır ve onları geride bırakmıştır (Tanpınar, 2017: 9-10).

2.1.2. Eserleri

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 3. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserleri

Türü	Eser Adı	Yayın Yılı	Konusu
Roman	Huzur	1949	Tanpınar'ın Cumhuriyet'in entelektüel kimliğini Osmanlı kültür, medeniyet ve musiki bağlamında ele alan Huzur romanı, modern romanı, iç monoloğu ve bilinç akışı tekniklerini kullanması ile Türk edebiyatının temel

			taşlarından biri olarak kabul edilmektedir.
	Saatleri Ayarlama Enstitüsü	1962	Kitap Hayri İrdal'ın anıları biçiminde kurgulanmış, II. Abdülhamit döneminde gerçekleşen siyasi gelişmelere değinilmiştir.
	Sahnenin Dışındakiler	1973	Huzur ve Mahur Beste ile birlikte bir üçlemenin bir parçasıdır.
	Mahur Beste	1975	Romanda Eyyübi Bekir Ağa'nın Mahur isimli bestesinden Ahmet Hamdi'nin etkilenmesi görülmektedir. Roman Eyyübi Ebubekir Ağa'ya ithaf edilmiştir.
	Aydaki Kadın	1987	Ahmet Hamdi Tanpınar hayattayken tamamlamamış, ölümü sonrasında kendi notları dikkale alınarak tamamlanmıştır.
	Suat'ın Mektubu	2018	Huzur romanındaki karakterlerden biri olan Suat'ın, intiharı ardından bırakmış olduğu mektubun kitaplaştırılmış halidir.
Şiir	Şiirler	1961	
Deneme	Beş Şehir	1946	Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, yaşamında tesadüfi olarak nitelendirilen Ankara, Erzurum, Konya, Bursa, İstanbul illerini anlatmış olduğu eserdir. Deneme türündedir.
	Yahya Kemal	1962	
	Edebiyat Üzerine Makaleler	1969	Hayattayken tamamlayamamış, ölümü sonrasında derlenmiştir.
	Yaşadığım Gibi	1970	Hayattayken tamamlayamamış, ölümü sonrasında derlenmiştir.
İnceleme	XIX. Asır Türk Edebiyat Tarihi	1949, 1966, 1967	Tanzimat Fermanı'nın 100. yıldönümü olan 1939 tarihinde yazdığı bir kitaptır.
	Tevfik Fikret	1937	
Hikâye	Abdullah Efendinin Rüyaları	1943	İlk hikâye kitabıdır
	Yaz Yağmuru	1955	"Yaz Yağmuru" kitapta yer alan ilk öyküdür. Kitabın diğer öyküleri şunlardır: "Teslim", "Acıbademdeki Köşk", "Rüyalar", "Adem'le Havva", "Bir Tren Yolculuğu", "Yaz Gecesi".
	Hikâyeler		Hayattayken tamamlayamamış, ölümü sonrasında derlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAE’NİN ÜLGENER’İN FİKİRLERİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Saatleri Ayarlama Enstitüsü Adlı Kitabın İncelenmesi

Romanın baş kahramanlarından Hayri İldar'ın anılarından yola çıkarak Tanpınar'ın "*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*" adlı romanının Türk-Osmanlı toplumunun Meşrutiyet-Cumhuriyet çizgisindeki modern maceralarının hicivli bir eleştirisi olduğu söylenebilir. Ancak yazarın 1943'te devlet bürokrasisinin işleyişini ve romanın olay örgüsü ve karakterlerinin deneyimlerini öğrenme fırsatı bulduğu düşünülürse, SAE'nin bu deneyimlere işaret ettiğini söylemek doğru olur.

Tanpınar'ın SAE romanı, Hayri İrdal'ın kişiliğindeki zaman ayrımını, bunun insan üzerindeki etkisini, insanın değişimini, dönüşümünü, çevresine ve kendisine yabancılaşmasını konu almaktadır.

SAE'nin misyonu, mekanik bir zaman anlayışının "geleneksel zaman" (içsel zaman) kavramına baskın çıkacağı mutlak, üniter ve modern bir zaman anlayışında toplumu egemen kılmaktır. Bir sembol olarak saat, güçlülerin modern zaman anlayışına hâkim olması için son derece önemlidir. Çünkü "saat bir alettir, bir araçtır" ama önemli bir alet de bir araçtır.

SAE'nin kurucu fikirlerine göre, örneğin bir hoparlör bir meydanda toplanmış insanlara ya da radyo tüm nüfusa aynı anda bir saate bakmalarını söylediğinde, tüm saatlerin tam olarak aynı zamanı göstermesi gerekir. Saatler aynı zamanı göstermeden önce bu fikrin arkasında göz ardı edilemeyecek önemli bir koşul daha vardır. Yani toplum bu çağrıya kayıtsız şartsız uymak zorundadır. Bu durum bizi ister istemez, insanların fiziksel ve zihinsel faaliyetlerinin ilk bakışta ortaya çıkmayan “görünmez” veya “gizli” bir güce tabi olduğu bir devlet anlayışına götürmekte, kontrol ve rehberlik etmektedir.

Modern toplumun baskın biyo-iktidarı, zorlamaya değil, gönüllülüğe dayanır, ancak bir zorlama ve şiddet ile değil, itaate dayanır. Güç, bir merkezin veya birinin elinde değil, fiziksel, zihinsel, düşünce, eylem, algı ve disiplin becerilerini üretir ve kontrol eder. SAE'de toplumun zaman algısını değiştirmeyi amaçlayan şey tam olarak

budur. SAE, radyo ve gazete ilanları aracılığıyla iş için gönüllüler arar, ancak liyakatlerini hiçbir şekilde dikkate almadan yalnızca zihniyetlerine uyan kişileri işe alır.

Kurulacak Zaman Ayar Enstitüsü'nün bazı önemli sloganları kuruluş amacına dayanmaktadır: "Ayar saniyelerin peşinde koşmaktır", "Ortak zaman ortak iştir", insan zaman bilincidir, "Önce insan iştir, iş zamandır. "

Roman tamamen bu inanca nasıl ve hangi yollarla ulaşılabilceğine odaklanmış gibi görünse de en geniş anlamıyla özden yoksun olduğu için bir trajikomedî dünyasının kapısını aralamıştır.

3.2. Tanpınar ve Ülgener'i Birlikte Okumak

Yazarlar romanlarını yaratmakta özgürdürler. Hikâyeyi oluştururken oluşturdukları karışımın malzemelerini belirlerler. Dolayısıyla yazarın bilgi düzeyi, hayata bakışı, görgüsü, tecrübesi ve tarih bilgisi bu karışımı oluşturmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar, çoğu eserinde aşk, evlilik, müzik, tarih ve ekonomi konularını işlemiştir. Bu temaların yoğunluğu eserler arasında farklılık arz edebilmektedir. Örneğin, "Beş Şehir" adlı deneme türünde tarihi, ekonomik ve sosyal olaylar en önemlileridir. Ancak, Aydaki Kadın adlı romanı genel olarak aşk ve evliliğe odaklanır. "Saatleri Ayarlama Enstitüsü" adlı romanında bu temalar daha dengeli bir şekilde okuyucuya aktarılmıştır.

Sabri Ülgener, ekonomik araştırmalar için gerekli kaynakları Werner Sombart'a atıfta bulunarak iki türe ayırır: Bunlar dolayimli ve dolayısızdır. Dolaylı kaynaklara ekonomik aktörlerle yapılan temaslar, röportajlar veya biyografik çalışmalar olarak atıfta bulunurken, aracı kaynakları dört alt gruba ayırmaktadır. Bunları şirket kuruluş şeması, yasal sistem, etik hususlar ve genel tavsiye olarak listelemiştir. Aracısız kaynakların daha önemli olduğunu söylerken, aracılı kaynakların çoğu zaman mevcut olmadığı için zorunlu kaynaklar haline geldiğini söylemiştir. İktisadi zihniyetin altında yatan teorilerin anlaşılmasını sağlayan ve konuyu en etkili mecralarda ele alan kültür ve sanat eserlerinin önemini savunmaktadır (Kılıç, 2022: 14). Ülgener'in kendisi de birçok makalesinde ve psikolojik araştırmalarında kanıt sağlamak için şiiri kullanır (Ülgener, 1940-41: 372-374).

Bu çalışmada da multidisipliner iki düşünürün fikirleri, Tanpınar'ın SAE isimli romanından alıntılar ve Ülgener'in bazı makalelerinden alıntılarla karşılaştırmalı olarak

ele alınmıştır. Aşağıdaki tablolarda seçilmiş altı farklı konuda, iki düşünürün fikirleri yorumlanmıştır. Bu konular sırasıyla; planlama ve kurumsallık, girişimcilik, iktisadi zihniyet, çalışma ve kalkınma, aydın rolü ve rasyonalitedir. Konuların belirlenmesinde SAE isimli romanda bahsedilmiş iktisadi konular temel alınmıştır.

3.3. SAE'nin Ülgener'in Fikirleri Üzerinden Analizi

Ahmet Hamdi Tanpınar ve eserleri, Türk romanına farklı bir bakış açısı getirmesi bakımından önemlidir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerinde aynı dönemde yaşamış olan Sabri Ülgener'in fikirlerinden etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir. Bu etki, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerinde doğrudan aktarma şeklinde değil de romanlarındaki kahramanlar arasında geçen diyaloglarda, kahramanların davranışlarının ve romanlarının olay örgüsünün betimlenmesinde görülebilmektedir. Bu açıdan bakılarak çalışma kapsamında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı kitabında yer alan bazı kavramlar; Sabri Ülgener'in fikirleri üzerinden değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken öncelikle *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı kitabın incelenmesi yapılmış, daha sonra ise Ülgener'in fikirleri ile örtüştüğü düşünülen, 'planlama ve kurumsallık', 'girişimcilik', 'iktisadi zihniyet', 'çalışma ve kalkınma', 'aydın rolü' ile 'rasyonalite' kavramları incelenmiştir.

3.3.1. Tanpınar ve Ülgener'e Göre Planlama ve Kurumsallık

Araştırma kapsamında incelenen *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı kitapta yer alan kavramlardan biri planlama ve kurumsallıktır. Bu kavramın kitapta işlenme şekline bakıldığında Sabri Ülgener'in fikirleri ile örtüştüğü noktaların olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Tanpınar ve Ülgener'de Planlama ve Kurumsallık Kavramlarının Karşılaştırılması

Ahmet Hamdi Tanpınar	Sabri Ülgener
Planlama ve Kurumsallık	
“Vaatkâr demek istiyorum. Bakın Hayri Bey, ben karar verdim, beraber çalışacağız bundan sonra. Onun için anlaşmamız lazım” (Tanpınar, 2004: 225).	“Meseleyi, sermayenin kârlılık ve prodüktivitesi hakkında biraz evvel söylediklerimize bağlayarak, daha etraflı bir şekilde gözden geçirebiliriz. Bilindiği gibi, çeşitli istihsal kollarında kârlılık noktasından göze batacak derecede seviye farklarının mevcudiyeti, kısa veya uzun vadeler içinde bir sahadan diğerine doğru

almayalım. Sizin dediğiniz şekilde bir terbiyeyi ancak genç kızlara verebiliriz. Erkekler için başka işler ararız... Bir yığın delikanlıyı otomat hâline ne diye sokalım! Zaten yapamayız. Şimdi kadınlar da erkekler kadar genç ve güzel kadınlarla anlaşabiliyorlar... Sinema artistlerine hayranlıklarından belli” (Tanpınar, 2004: 257). “Konuşurken de aynı şekilde yeknesak, tatlı ve ölçülü olurlarsa, bilhassa aynı zamanda son derecede mültefit, nazik ve ciddi olmayı da öğretirsek rağbet artar. Saatten, enstitüden hep aynı kelimelerde, büyük bir ihtisas iddiasıyla bahsederlerse, araya hiçbir şey katmazlarsa ve bilhassa bu iş için kurulmuş saatler gibi hareket ederlerse, yaşlarına göre tuhaf görünecek bir ciddilikle söyleyeceklerini söyleyip birden susarlarsa... -Yani bir nevi otomatizm... Asrımızın asıl büyük zaafı ve kudreti. İçten içe hazırlanan aydınlık ve düzenli yeni Orta Çağ’ın temeli ve belkemiği” (Tanpınar, 2004: 256). “Biz bu meseleyi hallettik. Müessesemize tam referansı olmayan, iyi tanımadığımız kimse giremez. Bunun için de prensibimiz gayet sağlam. Memurlarımızın yarısı, kendi akraba ve yakınlarımız olacak. Yarısı da dışarıdan güvendiğimiz yüksek insanların tavsiyelileri. Böylelikle her nevi dedikoduyu önlemiş olacağız... Herkes kefaleti umumiye altında çalışacak” (Tanpınar, 2004: 244).	muvazene kaymalarına ve bilhassa sermayede devamlı yer değiştirmelerine sebebiyet verir; bu hal, gidilen yerde kârlılık derecesi zamanla diğerleri hizasına ininceye kadar devam eder. İktisaden ileri ve olgun rejimlerde muhtelif istihsal şubelerinin hep beraber "normal kâr" mihveri etrafına sıralanma ve hizalanmalarıyla teşekkül eden sektörler-arası muvazene, az gelişmiş memleketlerde sağlam bir plan ve programa bağlanmadıkça, kolay tahakkuk edilebilecek bir gaye değildir. Koordine edilmemiş bir yatırım politikasının milli ekonomiye iras ettiği kayıp ve fireleri azımsamaya imkân yoktur” (Ülgener, 1963: 387). “... az gelişmiş memleketlerin hızlı bir kalkınma esnasında rastlamaları muhtemel olan durumu açık bir şekilde aksettirmektir. Filhakika, böyle bir kalkınmanın müterakki bir vergi sistemi ve ona paralel tedbirlerle beraber yürütülmedikçe, bir kısım gelirlerin sür’atle çoğalışına ve bunun da peşi sıra gayrimüstahsil transferlere yol açacağı aşîkârdır” (Ülgener, 2006: 210).
---	---

Tanpınar SAE’de kurumsallığı ele alırken kurumsal planlama aşama aşama yapılmalıdır. Bir kurumsal yapının planı hazırlanırken kurumun yeri, kimlerin

çalışacağı, nasıl kıyafetler giyileceği kadar ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Tanpınar bunları anlatırken saatlerden örnek vermiş, kurumun bel kemiği olan saatleri, çalışan insanlara benzetmiştir. Dolayısıyla kurum çalışanlarının hızlı ve ahenkli olmasını anlatmıştır. Ahenk, yeknesak bir çalışma ile sağlanabilecek ve bu yolla kurumlar otomatik çalışır hale getirilebilecektir. Ülgener için ise kurumsal planlamada önemli olan uyum ve ahenkli çalışmadır. Yapılan planlamalara bir ceza olarak bakmak yerine mantıklı ve koordineli hareket etmeyi vurgulamaktadır. Planlamayı makro şekilde ele alan Ülgener sabırla ve ahenkle çalışmamanın sonunun büyük kayıplar olduğunu belirtmektedir. Bunun içindir ki önce sabırlı olmak gerekir. Sabırla yapılan çalışmaların tüm zamana yayıldığını ve verimin artacağını vurgular. Verim arttığında ise daha çok çalışmak ve daha çok çalışılmak istenecektir.

Planlama konusunda Tanpınar ve Ülgener 'in üzerinde durduğu ortak nokta ahenkli çalışmadır. Ahenkli çalışma yeknesak bir planlamanın sonucunda olmaktadır. Yeknesak planlamada düzenli ve verimli bir çalışmayı doğuracak ve kalkınmayı hızlandıracaktır.

Bununla birlikte Tanpınar firma bazında yapılması gerekenleri anlatırken bir taraftan ironik bir şekilde eleştiri yapmaktadır. Bu eleştiri ise gerek az gelişmiş ülkelerin sorunları özelinde (mesela adam kayırmacılık) gerekse de modern ekonomik sisteme karşı olmaktadır. Mesela otomasyon bir taraftan piyasanın muktezası iken diğer taraftan insanları içten içe tüketen bir mekanizma olarak tarif edilmektedir. Ülgener'in anlatım tarzı ise daha açık bir şekilde ve düzenin bütünsel eleştirisinden ziyade az gelişmiş ülkelerin eksik uygulamaları üzerine olmaktadır.

3.3.2. Tanpınar ve Ülgener'e Göre Girişimcilik

Araştırmada SAE adlı kitapta yer alan ve Ülgener'in iktisadi düşünceleri ile örtüşen Girişimcilik kavramı ile ilgili bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 5. Tanpınar ve Ülgener'de Girişimcilik Kavramının Karşılaştırılması

Ahmet Hamdi Tanpınar	Sabri Ülgener
GİRİŞİMCİLİK	
“Vaat et, yarın unutacak olduktan sonra... diye düşündüğümü hayal meyal hatırlıyorum. Ondan ötesi hakiki boşluk...” (Tanpınar, 2004: 227).	“Yatırımların (olgunlaşma) müddetini kısaltacak genişlikte bir "sosyal sabit kapital" tesisine gidilmedikçe, ahenkli bir gelişmenin

“Demek usul bu idi. Evvelâ muvaffakiyet denen bir şey kabul edilecek, sonra sahibi aranıp bulunacak, o tebrik edilecek, bu sefer o, muvaffakiyetin asıl karşısındakinin olduğunu iddia ederek ona aynıyla devredecek, öteki çok mânalı bir kelime ile kendi hissesini ayırdıktan sonra yine geriye verecekti. Böylece üzerinde bu kadar devr ü teslim, iade ve tekrar iade muamelesi geçtikten sonra bu muvaffakiyetten artık kim şüphe edebilirdi? Enstitümüzün kurulması bir muvaffakiyetti. Bu resmen muamelesini görmüş bir vâkıa idi. Artık müsterih olabilirdim” (Tanpınar, 2004: 240). “Ehemmiyet verme!., dedi. Fakat işi sıkı tutmak lazım! Sen derhal dikkatli bir cevap yazarsın! Ben kendi tarafımdan onun zayıf damarını bulur basarım. Bunlar efkârıumumiye bir zaman işgal eder. Fakat asıl mühim mesele herkesi şaşırtacak bir şey yapmamızdır. Anladın mı? Yeni, çok yeni bir şey... Öyle bir şey ki, dost, düşman herkes şaşırsın! Bizim gibi müesseseler bir lahza bile aktüalite olmaktan vazgeçemezler. Bunu kafana koy ve öyle çalış!.. Bir şeyi unutma! Talihe güvenmek lazım!” (Tanpınar, 2004: 308-309).	<i>mümkün olamayacağı anlaşıyor. İç kaynaklar veya dış yardımlarla ekonomiye muhtaç olduğu istihsal takatini ve elastikliğini sağlamadan girişilen yatırımların sosyal hasılayı reel ve muvazeneli şekilde arttırabilmeleri şansı çok azdır. Asıl tehlike, iyi koordine edilmedikleri takdirde netice vermeleri gecikecek olan yatırımların kuvvetli bir istihlâk meyli ve efektif talep sür'ati ile birleşerek İktisadî inkişafı açık bir enflasyona doğru yürütmeleridir. Hadiselerin zaman içinde akış farkından meydana gelen bu elverişsiz durumu, yukarıdan beri malûmumuz olan iki vâkıa üzerinde daha iyi görebiliriz, a. İstihlâk ve harcama itiyatları değiştikçe gelirin teşekkülü ve sarfı arasındaki müddetin (lag'ın) kısalışı; b. Yatırımların tam hasıla verecek bir olgunluğa varmaları için geçecek zamanın uzunluğu. Gelişen ekonomilerde ilk faktör- sosyal ve kültürel bakımdan hiç de haksız olmayan bir kalkındırma siyasetiyle desteklenerek- kuvvetli bir harcama meyli ile istihlâk mallarına yüklenirken, ikinci faktör bu gelişmeyi ancak geriden ve uzaktan takip eder” (Ülgener, 1983: 241).</i>
---	---

Tanpınar girişimcilik kavramını açıklarken usul üzerinde durmaktadır. Ona göre önemli olan yapılan iş yeni ve şaşırtıcı olmalıdır. Öyle ki aslolan işi içselleştirmektir. Tanpınar işin ustaca yapılması üzerinde durmuş, işi ehline teslim edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Tanpınar ayrıca girişimcilikte risk faktörüne de değinmiş, risk almadan girişimciliğin olmayacağını anlatmıştır. Risk alınarak yapılan girişimcilik Tanpınar’a göre başarıyı getirecektir.

Ülgener’e göre ise girişimciliğin ana meselesi iç kaynaklar ve dış yardımlardır. Bunlar olmadan yapılan işler verimsiz olacaktır. Girişimcilikte önemli olan bir diğer

hususun ahenk olduğunu belirten Ülgener, işin iyi yapılmaması ve ahengin sağlanamaması durumunda yatırımların gecikeceğini bunun da girişimciliğin önündeki engel olduğunu vurgulamaktadır.

Tanpınar ve Ülgener, girişimciliği işin kâmil bir şekilde yapılmasına bağlamışlardır. İşin içselleştirilmesiyle ortaya konan girişimcilik ahenkli bir çalışmayla sağlanabilirse üretim zamanında olacak, riskler azalacak, girişim başarılı olacaktır.

İki düşünürün meseleyi ele alırken farklılaşan önemli bir nokta, Tanpınar'ın psikolojik faktörler üzerinde durması iken Ülgener'in ölçülebilir faktörleri ön plana almasıdır. Ayrıca Tanpınar meseleyi kendi içinde (yani az gelişmiş bir ekonomik yapı içinde) ele alırken Ülgener sürekli olarak gelişmiş ekonomilerle mukayese yapmaktadır.

3.3.3. Tanpınar ve Ülgener'e Göre İktisadi Zihniyet

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın SAE adlı kitabında Ülgener'in fikirleri ile benzerlik gösteren kavramlardan biri de iktisadi zihniyettir.

Tablo 6. Tanpınar ve Ülgener'de İktisadi Zihniyet Kavramının Karşılaştırılması

Ahmet Hamdi Tanpınar	Sabri Ülgener
İKTİSADİ ZİHNİYET	
“Realist olmak hiç de hakikati olduğu gibi görmek değildir. Belki onunla en faydalı şekilde münasebetimizi tayin etmektir. Hakikati görmüşsün ne çıkar? Kendi başına hiçbir mânası ve kıymeti olmayan bir yığın hüküm vermekten başka neye yarar? İstedığın kadar uzatabileceğin bir eksikler ve ihtiyaçlar listesinden başka ne yapabilirsin? Bir şey değiştirir mi bu? Bilâkis yolundan alıkor seni. Kötümser olursun, apışır kalırsın, ezilirsin. Hakikati olduğu gibi görmek... Yani bozguncu olmak... Evet bozgunculuk denen şey budur, bundan doğar. Siz kelimelerle zehirlenen adamsınız, onun için size eskisiniz, dedim. Yeni adamın realizmi başkadır. Elinde bulunan bu mal, bu nesne ile onun bu vasıflarıyla ben ne yapabilirim? İşte sorulacak soru. Meselâ bu bahiste en büyük hatanız musikiden, yani	“Muayyen bir memlekette ve zamanda ekonomi zihniyetinin tespiti mevzu bahis olduğu zaman yapılacak iki şey vardır: 1) Zihniyeti bir kere kendi muhitimizde biraz aşağıda, tetkik edeceğimiz vasıtalar yardımıyla tayin ve tespit etmek, yahut o zihniyet tarihin geçmiş bir devresine ait ise, biz o hususta aydınatabilecek olan vesikaları elde etmek, 2) Başlıca tezahürleri tespit edilmiş olan bu zihniyeti kaynaklarına doğru götürmek, tarihi inkişafını somut hadise ve amirlerle izaha çalışmak! Demek ki, bu iki vazifeden biri doğrudan doğruya bir tespit ve tayin işi, diğeri ise bir tahlil ve izah vazifesidir: 1) Bu iki vazifeden birincisi

mücerret bir fikirden hareket ederek baldızınız hanımefendiyi mütalaa etmenizdir. Hâlbuki baldızınız hanımefendi tarafından işi münakaşa ediniz, mesele ne kadar değişir. Newton başına düşen elmayı, elma olmak haysiyetiyle mütalaa etseydi belki çürümüş diye atabilirdi. Fakat o böyle yapmadı. Şu elmadan nasıl istifade edebilirim?., diye kendine sordu. Azamî istifadem ne olabilir?., dedi. Siz de öyle yapın! Baldızım musikiden başka bir şeyde muvaffak olmak istemiyor. O hâlde elimde iki rakam var. Baldızım ve musiki. Birincisini değiştiremeyeceğime göre, ister istemez İkincisi hakkında fikirlerim değişecek. Baldızıma hangi musiki uyar?” (Tanpınar, 2004: 225-226) “Böyle düşünün! Sonuna kadar bu çıkmazda mı kalacaksınız? Elbette ki hayır...” (Tanpınar, 2004: 225-226). “Tabii... diye tasdik etti. Yalnız her şeyi paraya bağlamamalıdır. İnsan iradesi daima maddî şartları yener” (Tanpınar, 2004: 268).	<i>diğerine nazaran binnisbe basit ve kolaydır; bahusus içerisinde yaşadığımız zamanın ekonomi zihniyetini tayin etmek mevzuibahis olduğu vakit, bunu muhitine karşı çok az ilmi bir tecessüs ve heves sahibi olan her şahıs kendi başına tetkik müşahede edebilir. Ufak seyahatler, muhtelif zümrelerle sık sık temaslar bu husustaki kanaatlerimizi zaman zaman takviye veya tadil eder; yalnız tabiatıyla neticede kısmi ve mahalli olan -belki bazen da tesadüflere bağlı bulunan- bu müşahedeleri çarçabuk genelleştirmemek ciddi çalışmaların en birinci şartıdır.” (Ülgener, 1983: 42-43)</i>
--	---

Tanpınar, gizli olarak “zihniyet” kavramını açıklarken gerçeği görmenin daha yararlı olacağını belirtmiştir. Bu gerçek yalnızca görünen değil, görünenin arkasındaki gerçeği daha net bir şekilde ortaya koyabilmeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla görünen yanıltıcı olabilir.

Ülgener, “iktisadi zihniyeti” tanımlarken önce o zihniyet tarihinin tayinini ve öncelikli kaynakları bulmayı vurgulamıştır. Ona göre tespit edilen kaynakların doğrudan doğruya araştırması yapıldıktan sonra zihniyet değişimi meydana gelebilir.

Ahmet Hamdi Tanpınar asıl önemli olanın gerçeği görmek olduğunu vurgularken Ülgener ise gerçeği görmenin zihniyet değişimiyle sağlanabileceği üzerinde durmuştur.

Tabii, bu kısımda yine ortaya çıkan farklılığı ifade etmek icap eder. Tanpınar'ın yaptığı tarif sadece iktisatla ilgili bir açıklama değildir. Yani Tanpınar, hayatın bütününe bakarken sahip olunması gereken bir bakış açısını ifade etmeye çalışır. Ancak bu bakış açısı iktisadi olaylar için de kabul edilebilir. Oysa Ülgener, hususi olarak iktisadi bir zihniyetin anlaşılması ve değişimi meselesini açıklamaya çalışır.

3.3.4. Tanpınar ve Ülgener'e Göre Çalışma ve Kalkınma

SAE adlı kitapta Ülgener'in iktisadi düşünceleri ile benzerlik gösteren diğer bir konu da çalışma ve kalkınma konusudur.

Tablo 7. Tanpınar ve Ülgener'de Çalışma ve Kalkınma Kavramlarının Karşılaştırılması

Ahmet Hamdi Tanpınar	Sabri Ülgener
ÇALIŞMA VE KALKINMA	
“Para işini merak etmeyin... dedi. Her türlü fedakârlığı yapacağız. Mademki bu işe girdik... Ben mümkün olduğu kadar tutumlu olmak gerektiğini söylemek istiyordum” (Tanpınar,2004, s.269). “Eski usul, dedi, eski ve manasız. Müthiş zaman yer. Sonra hiçbir neticeye götürmez. Böylesi daha doğrudur. Yanılma ihtimali burada azalır. Çünkü kontrole imkân vermez” (Tanpınar, 2004: 248-249). “İkinci ayın ortasına doğru Halit Ayaracı bir gün daireye uğradı. Beraberce Nuri Efendi'nin hatırlayabildiğim sözlerinden yüz kadar slogan tertip ettik: “Maden kendiliğinden ayar kabul etmez”, “Ayar saniyenin peşinde koşmaktır”. Bazen bunlara Halit Ayaracı'nın kendi buluşları da karışıyor ve onlar daha manalı oluyordu: “Müşterek zaman müşterek iştir”, “Hakiki insan zaman şuurudur”, “Refahın yolu sağlam bir zaman anlayışından geçer” gibi şeylerdi bunlar” (Tanpınar, 2020: 230) “Yanıyorsunuz Hayri Bey, başlamak, başarmaktır. Bakın, bu şartlar içinde, bu küçük odada büyük bir işe kendimizi	“Tetkikimize başlarken, mevzuun şimdiye kadar ele alınış tarzına kısa bir göz gezdirmek faydalı olacaktır. Her şeyden evvel, büyüme ve gelişme fikrinin, ekseriya zannedildiği gibi, pek yeni bir şey olmayıp, eskiden beri bilindiğini ve günümüze gelinceye kadar bir hayli işlendiğini kaydetmeliyiz. Klasik iktisatçılar (Malthus, Ricardo ve diğerleri) ile Marks'ın bu mevzu üzerine yazdıkları ve söyledikleri hiç de küçümsenecek şeyler değildir. Buna mukabil, az gelişmiş memleketlerin bir problem olarak tarihî mebdeini tayin ederken, daha ihtiyatlı olmamız lâzım geliyor. Şüphesiz klasik iktisatçılar da model olarak dikkate aldıkları gelişmiş ekonomilerin yanı sıra geri ülkelere temas etmişlerdi. Fakat bu temaslar çok defa İkincileri başlı başına bir problem olarak ele almaktan ziyade, ileri sanayi ülkelerinin hususiyetlerini bariz bir rölyef halinde belirtmek üzere primitif cemiyetlere zaman zaman göz gezdirmekten ileri gitmemiştir” (Ülgener, 1983: 193). “Yeryüzünde bazılarımız adeta kendi

vermemiz, bu daireyi kurmamız bir başarı değil mi?” (Tanpınar, 2004: 250). “Çalışmayan, işsiz insan sıfatıyla evde horlanmıyor, sokakta her rasgeldiğime talihsizliğimin hesabını vermeğe mecbur olmuyordum. Bütün gün dairede kaldığım için eski tanıdıklarımın beni gördükçe yol değiştirmelerine, görmemezlikten gelmelerine, benden kaçışlarına şahit olmuyordum. Kendimi hayata yeniden başlamış sanıyordum. Ve bu hisle dünyanın en muntazam insanı gibi yaşıyordum. İçimde müthiş bir gayret uyanmıştı. Dağlar devirmek istiyordum. İşte burada mesele birdenbire değişiyordu. Bir işim vardı, fakat yapacağım bir iş yoktu. Bu yeni vazifem öbürlerine hiç benzemiyordu. İnsanlarla, hayatla hiçbir alakasını bulamıyordum” (Tanpınar, 2004: 231).	<i>kapalı alemine çekilmiş denecek kadar huzur ve sükûn içinde mütevekkiline yaşıyor; hayatının bütün manasını bu sükûn ve inzivada görüyor; bazıları ise dindirilmez, işba edilemez bir kazanç gayreti ile muhitinin ve içerisinde yaşadığı anın hudutlarını aşarak iktisadi faaliyetin vüs’atini zaman ve mekan içerisinde alabildiğine genişletmeğe çalışıyor; bazıları derin, uyuşuk bir rehavet içerisinde ancak babadan, yahut ustadan kalma geleneğe göre, an’aneyle göre maişetini tedarik ediyor, bazıları ise her türlü an’ane ve görenek tesirinden uzak olarak faaliyetini her an gayeye uygunluğu bakımından mükemmelleştirmeğe, yenilemeğe gayret ediyor” (Ülgener, 1983: 27-28).</i>
---	--

Sabri Ülgener, yaşamın en önemli ögesinin “çalışmak” olduğunu belirtmiştir. Ona göre çalışma güzeldir. Ülgener’e göre çalışma ve dolayısıyla kalkınma ele alınırken geçmiş ve gelecek birlikte ele alınmalı, değerlendirme bu şekilde yapılmalıdır. Ona göre çalışmanın incelenmesi daha genel bir perspektiften bakılarak yapılmalıdır. Geçmiş dikkate alınmadan yapılan bir değerlendirme eksik olacaktır. Doğru olan geçmiş ve geleceğin kendi ahengi içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çalışma kavramı Tanpınar’da için fedakârlıkla eşdeğerdir. Tanpınar’a göre birey öncelikle ne yapacağına karar vermeli ardından çalışmaya hazır bulunmalıdır. Akrep ve yelkovanın farklı hızlarda olmasına karşın ahenkli hareket etmelerini örnek gösteren Tanpınar’a göre önemli olan hızlar farklı olsa dahi dengeli hareket etmektir.

Tanpınar ve Ülgener, çalışma kavramının ahenkli bir irdelemeyle ele alınması gerektiğini belirterek kalkınmanın ancak bu şekilde olacağını vurgulamışlardır.

Tanpınar’ın bu kısımda meseleyi bir taraftan tarif ederken diğer taraftan işari olarak nasihat eder gibi bir yapıya bürünmektedir. Yani karşısında biri varmışçasına subliminal mesaj vermektedir. Ayrıca özellikle çalışma olgusunun, bireyin toplum

nezdindeki itibarına olan etkisi gibi sosyolojik çıktılarına da değinmektedir. Ülgener ise bireyi rasyonel davranma ve davranmama tercihi üzerine iki türlü tarif etmektedir. Bu durumu basit bir seçim olarak görmesi ve bu seçimin sosyal çıktılarına tamamen uzak durması diğer bir farklılık meydana getirmektedir. Son olarak Ülgener bireyi ele alırken sürekli olarak ekonomiler arasındaki farka da işaret etmektedir. Oysa Tanpınar salt birey ve toplum düzleminde kalmaktadır.

3.3.5. Tanpınar ve Ülgener’e Göre Aydın Rolü

Aydın Rolü kavramı da Ülgener’in iktisadi fikirlerinden SAE adlı kitaba yansımış olan kavramlardan biridir.

Tablo 8. Tanpınar ve Ülgener’de Göre Aydın Rolü Kavramının Karşılaştırılması

Ahmet Hamdi Tanpınar	Sabri Ülgener
AYDIN ROLÜ	
“Kahveye her cins ve meşrepten insan geliyordu. Zengin mirasyedi, müflis veya tutunmuş tüccar, şöhetsiz şair, gazeteci, ressam, yüksek memur, satranç ve dama ustaları, eski pehlivanlar, bir iki Darülfünun hocası bir yığın talebe, aktörler, musikişinaslar, hulâsa her meslekten adam... Küçük gruplara ayrılmış olmalarına rağmen hemen hepsi yine beraber yaşar gibiydiler.... Bu kahvede neler konuşulmazdı? Tarih, Bergson felsefesi, Aristo mantığı, Yunan şiiri, psikanaliz, ispritzma, alelâde dedikodu, çıplak hikâye, korkunç veya meraklı macera, günlük siyasî hâdise, birbiriyle sarmaş dolaş, biri öbürünü yarıda bırakarak, çok yüklü, beraberinde her rast geldiğini taşıyan bir bahar seli gibi kabarık bu konuşmada beyhude ve şaşırtıcı, akar giderdi. Tabii hiçbirinden tam bahsedilmezdi. Hepsi çok uzun bir uykudan, bir çeşit ölümden sonra hatırlanır gibi bu kahveye gelirdi. Büyük İskender veya Annibal, Kant’ın	“Aydın rolü ve fonksiyonları ile de geniş bir çeşitlilik gösterir. Bu çeşitlerin hepsini ayrı ayrı göz önüne almak niyetinde değiliz. Öylesi bizi düşündüğümüzden çok uzaklara götürür. Ancak konuyu gerçek boyutları içinde görmek ve yerine oturtmak için sözü edilen fonksiyonları kaba hatları olsun tanımakta yarar vardır. En önemlilerinden bir kaçım sıralamak gerekirse: Kültür değişimine Öncülük etmek; değişeni daha popüler ve yaygın hale getirmek; yeni bir zevkin ve üslubun öncülüğünü sürdürmek; halkın politik, sosyal tercihlerini etkilemek (Edward Shils’in sıralaması ile: «yüksek kültürü yaratmak ve yaymak»; «millî vemilletler üstü modeller kurmak» «ortak kültürler geliştirmek»; «sosyal gelişmeleri etkilemek»; «politik roller oynamak»”(5). “Aydın bütün bu fonksiyonları ile farklı dallara ve disiplinlere konu olur. Önce şu noktayı belirtelim: Herhangi bir bilim veya sanat dalının ihtisas elemanları arasında madde ve konuya ilişkin münasebetler o daim kendi içinde oluşum çizgisini, bir bakıma iç dinamiğini verir. Buraya kadarının ilgililer arasında fikir ve bilgi alışverişinin ilerisinde sosyoloji

İmperataif’leri, bu sayıklamağa benzer konuşmada sadece günlük hayatı uyuşturmak için icat edilmiş şeylerdi. Zaten en sıhhatli vak’a bile söyleniş tarzı için anlatılırdı. Birbirlerini o kadar fazla dinlemişlerdi ki, hepsi anlatılanı aşağı yukarı evvelden bilirdi.” (Tanpınar, 2004: 130). “Voltaire’e veya Faust’a benziyorsanız kabahat benim mi? Yahut / benzetiyorlarsa... Onlar da bizim bir şeylerimiz olmasını istiyorlar. Elli senede bir medeniyete bütün tarihiyle yetişmek kolay mı? İşin içine elbette biraz mübalağa girecek! Nasıl filân romancımızı Balzac’a öbürünü Zola’ya benzettilerse, sizi de başkalarına pekâlâ benzetirler. Hayret ediyorum doğrusu! Sizi kıskanmadığım için bana teşekkür edeceğiniz yerde kızıyor, hiddet ediyorsunuz! Ben sizin yerinizde olsam hiç ses çıkarmaz, kendi işime bakardım. Siz oturun, kitabınızı yazın, enstitümüzün tekâmül çarelerini arayın! Bunlar o kadar basit şeyler ki” (Tanpınar, 2004: 280).	<i>ile bir alıp vereceği yoktur. Kişinin davranışı, sadece madde ve objeye takılı kalmayıp başkalarının fiil ve hareketine yönelik bir muhteva kazandıktan sonra sosyolojinin ilgi alanına girer. Bu yönelişi bir uçtan öbürüne iki şekli ile de düşünebiliriz: Kendi davranışında başkalarının fiil ve hareketi ile etkilenmek veya kendi davranışı ile başkalarını etkilemek” (Ülgener, 2012: 9).</i>
---	--

Tanpınar, bizdeki aydının hep Avrupa’dakilerin birer taklidi olarak lanse edildiğinden bahseder. Bu durum aslında romanın başında da değindiği körü körüne Avrupa taklitçiliğinden ve özentisinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu durumun yadsınacak bir tarafı olmadığını asıl yadsınması gereken meselenin bizim insanımızın yazdığı, anlattığı ve konuştuğu şeyleri inanmadan veya benimsemeden farklı hevesler için kullanıyor olmasıdır. Basit, sade ve gerçekten hakikati arayan aydınlara ihtiyacımız olduğunu belirtir.

Ülgener, aydının rolünü; kültür değişimine öncelik etmek, halkın düşüncelerine ve sosyal yaşamına yön vermek ve bunları ilerletmek olarak belirtir. Ülgener’e göre

aydın toplumun temel taşıdır. Ona göre aydın davranışlarıyla toplumu ya ilerletir ya da geriye götürür. Kısacası toplumun ilerlemesi için aydın rolünün önemli olduğunu belirtir.

Ülgener ve Tanpınar açısından aydın rolü meselesi hemfikir oldukları bir konudur. Topluma yakın duran, kendini ve toplumunu tanıyan ve insanları değiştirmeye çalışmaktansa onlara yol gösteren bir “aydın” tipinin gerekliliğini vurgularlar. Tabii ki mesele Ülgener açısından daha çok iktisadi zihniyetin değişimi açısından ele alınırken Tanpınar toplum bütünsel ahengi açısından değerlendirme yapmaktadır.

3.3.6. Tanpınar ve Ülgener’e Göre Rasyonalite

SAE adlı kitapta üzerinde durulan ve Ülgener’in iktisadi fikirleri ile benzerlik gösteren diğer bir kavram da rasyonalite kavramıdır.

Tablo 9. Tanpınar ve Ülgener’de Göre Rasyonalite Kavramının Karşılaştırılması

Ahmet Hamdi Tanpınar	Sabri Ülgener
RASYONALİTE	
“Evvela teşkilatın genişliğinden ve lüzumsuzluğundan bahsettiler. İşsizliğin alabildiğine yürüdüğü bir memlekette bu kadar insana iş bulmuş olmamızı hiç hesaba katmadan, üç müdürlüğün, on bir şube müdürlüğünün, kırk yedi daktilo ve iki yüz yetmiş bir kontrol memurunun çokluğunu durmadan başımıza kaktılar” (Tanpınar, 2004: 13). “Enstitü kurulduktan sonra yarısı benim ve yarısı Halit Ayaracı’nın akrabasıdır” (Tanpınar, 2004: 12-13).	“Haris bir egoizm ve kâr gayesi statik ekonomi zihniyetinin hâkim bulunduğu yerlerde de mevcut olabilir; şu farkla ki, bu sevitabiiler umumiyet itibar ile irrasyonel kazanç vasıtalarına teveccüh ettikleri müddetçe normal ve rasyonel ekonomi hayatını harekete getirebilecek dinamik bir prensip halini alamazlar” (Ülgener, 1940-41: 368-369). “...tüccar ve müteşebbislerin kâr gayesine, rasyonel ve egoist zihniyetine mukabil, aynı muhitte küçük sanayi erbabının yaşayışına baktığımız zaman daha ziyade basit bir maiyet temininden ibaret olan, ananeci bir zihniyetin temadi ettiği görülür, bilhassa şehirden köylere geçtiğimiz zaman bu durgun, statik ve ananeci zihniyet daha bariz surette gözlerimize çarpmaya başlar” (Ülgener, 1940-41: 369-370).

Tanpınar, SAE bünyesinde alınan irrasyonel kararlardan örnek vererek kurumun neden battığını ironik bir şekilde anlatmaktadır. Rasyonalityi de üstü kapalı şekilde ele almaktadır.

Ülgener ise rasyonellik deyince ne anlamak gerektiğini ayrıntılı şekilde ele almaktadır. Geleneğe körü körüne bağlanmayan, her zaman için verimliliği esas alan ve dinamik bir iş yapısı iktisadi “rasyonelliğin” bazı özellikleridir. Ülgener’e göre geleneksel yolu takip etmek ya da etmemek bir tercihtir. Bunun mantık veya akılla ilgisi yoktur.

Burada “rasyonellik” kavramının her iki düşünür tarafından aynı şekilde anlaşıldığını söylemek hata olur. Az gelişmiş bir toplumda irrasyonel durumların bolluğu her iki düşünür tarafından kabul edilse de ele alınış şekli oldukça farklıdır. Tanpınar için rasyonellik akıl üzere davranmak iken Ülgener açısından dinamik bir iş hayatının alt yapısı olarak sunulur. Tanpınar hicivci bir yaklaşımla daha çok irrasyonel davranışları nazara verirken Ülgener ise rasyonel olmanın gereği üzerinde durur.

SONUÇ

Edebiyat ve iktisat birbirinden ayrı disiplinlerdir. Bununla beraber, edebi eserlerde yapılan betimlemeler, eser içerisindeki olay örgüsü, dönemin şartları ve bu şartların kahramanların düşünce yapılarına yansımaları sırasında iktisat biliminden açık bir şekilde yararlanılmaktadır. Edebi eser içerisinde yaşanan kurgu, bir toplumsal mesaj verirken aynı zamanda bir ekonomik düşünceyi, davranış biçimini de ortaya koyacak nitelikte olabilmektedir. Olay örgüsü içerisinde kahramanların düşünceleri toplumsal bir olguyu ifade ederken aynı zamanda iktisadi bir düşünce yapısını da kapayabilmektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında edebiyat ile iktisat arasında yakın bir ilişkinin bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Birey ve toplum iktisatçıların ana çalışma alanını oluşturmaktadır. Ortaya konan iktisadi teori ve düşüncelerin toplumsal yansımalarının ne şekilde gerçekleştiği önemli bir konudur. Roman da insan ve toplumu anlatması bakımından iktisadi teori ve düşüncelerin yansımalarının izlenebileceği önemli kaynaklardan biridir. Sabri Ülgener'in iktisadi düşünceleri ile benzerlikleri SAE romanındaki olay örgüsü içerisinde işleyen Tanpınar Ülgener'in iktisadi düşüncelerinin günlük yaşamda ne şekilde ortaya çıktığını, insanların yaşamlarına ne şekilde etki ettiğini, insanların ekonomik açıdan zihniyet yapısını ortaya koyar niteliktedir.

Bu çalışmada da Sabri Ülgener'in fikirleri üzerinden Saatleri Ayarlama Enstitüsü adlı romanın değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada Sabri Ülgener bir iktisatçı olarak kılavuz vazifesi görmektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın SAE adlı eserinde iktisadi birçok kavrama temas edildiği görülmektedir. Tanpınar bu kavramları romanda yer alan kahramanların yaşadıkları, kahramanlar arasında geçen diyaloglar ve kendi yorumlarını vurgularken kullanmıştır.

Çalışma kapsamında Sabri Ülgener'in fikirleri üzerinden Ahmet Hamdi Tanpınar'ın SAE adlı kitabında yer alan kavramlardan 'planlama ve kurumsallık', 'girişimcilik', 'iktisadi zihniyet', 'çalışma ve kalkınma', 'aydın rolü' ile 'rasyonalite' kavramları incelenmiştir.

Tanpınar ve Ülgener kurumsal planlamanın ahenkli çalışma ile sağlanabileceğini vurgulamışlardır. Onlara göre ahenkli çalışma yeknesak bir planlamanın sonucunda

olmaktadır. Yeknesak planlamada düzenli ve verimli bir çalışmayı doğuracak ve kalkınmayı hızlandıracaktır.

Ahenkli çalışmanın girişimcilik açısından da önemli olduğunu vurgulayan Tanpınar ve Ülgener ahenkli çalışma ve işin içselleştirilmesi sağlanabilirse üretim zamanında olacak, riskler azalacak, girişim başarılı olacaktır. Tanpınar ve Ülgener ahenk unsurunu çalışma konusunda da önemli olduğunu vurgulamışlardır. Kalkınmanın ancak bu şekilde sağlanabileceğine değinmişlerdir.

Ülgener'in düşünce yapısında zihniyet kavramının ayrı bir yeri bulunmaktadır. Ona göre zihniyet değişimi geçmişten devralınan düşünce ve davranışların bireyi ileriye taşımasıdır. Tanpınar da zihniyet değişimi sonucunda görünenden ziyade doğru olanı algılamanın gerekliliği üzerinde durmuştur. Ülgener'e göre zihniyet değişiminde aydın zümrenin önemli bir rolü bulunmaktadır. Benzer şekilde Tanpınar'da aydın zümrenin topluma örnek olacağını ve yol göstereceğini vurgulamaktadır.

SAE adlı kitapta üzerinde durulan kavramlardan biri de rasyonalitedir. Tanpınar, Ülgener'in rasyonalite konusundaki fikirlerine benzer şekilde rasyonel olmayan davranışların verimliliğin önündeki en önemli engel olduğunu vurgulamıştır.

Çalışma kapsamında incelenen Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı kitabında yer alan kavramlarda Sabri Ülgener'in fikirlerinin izlerinin bulunduğu görülmektedir. Sabri Ülgener fikirlerini ortaya koyarken daha geniş çaplı analizler yapmışken, Tanpınar ise kavramları yaşanan olaylar veya kahramanların demografik özellikleri üzerinden ele almıştır. Bu yönüyle bakıldığında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı kitabının roman ve iktisat kavramlarını yan yana getirdiğini söylemek mümkündür.

Romanların olay örgüsü içerinde mevcut iktisadi durum ve zihniyet hakkında bilgiler işlenmektedir. Romanlar, diğer edebi eserlerden farklı olarak daha yoğun bir şekilde betimleme yapmaktadırlar ve bu özelliklerinden dolayı roman yazarları, kahramanların mevcut özelliklerini betimlerken, iktisadi zihniyetini de belirtmektedir. Bu açıdan bakılarak yapılan araştırma ile Ahmet Hamdi Tanpınar'ın SAE adlı eserinin yazıldığı dönemin Türk toplumundaki iktisadi zihniyet hakkında bilgiler edinildiği söylenebilir. Araştırma sonucunda, Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanında geçen olay

örgüsü içerisinde yer alan kavramların Sabri Ülgener'in iktisadi düşünceleri ile benzerliklerinin olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. Bilir, H. (2014). Gerçek bir âlim, mümtaz bir şahsiyet: Sabri Fehmi Ülgener. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (1), 114-122.
- Ağaoğulları, M. A. (1989). Fransız Devriminde birey-devlet ilişkisi (1789-1794). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44(03), 195-228.
- Akalın, H. Ş. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akdere, Ç., Özge, M. (2017). *İktisat ve Edebiyatın Disiplinlerarası iletişimi: Stephan King'in Ruhlar Dükkânı romanında Tüketim, İktisat ve Diğer Bilimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akerlof, G. A., Schiller, Robert J. (2010). Hayvansal Güdüler. (Çev. Neşenur Domaniç ve Levent Konyar). İstanbul: Scala Yayınları.
- Aktan, C. C., Yavuzaslan, K. (2020). Davranışsal iktisat, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12(2), 100-120.
- Akün, Ö. F. (1962). Ahmet Hamdi Tanpınar, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 12, 1-32.
- Alpago, H. (2018). Ekonominin toplumsal gelişme sürecindeki yeri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 303-317.
- Arslan, M. (2014). İktisat ve Edebiyat İlişkisi Zihinsel Mekânız Hikâye Anlatımı ve Düşündürdükleri: Görelî Zaman Hikâye Anlatımı ve Geçmiş Gelecek. *Edebiyattaki İktisat*. (Der.: Derya Güler Aydın-Çınla Akdere), (235-251), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslan, C. (2011). Türkiye'de politik roman: 12 Mart döneminde ideoloji ve edebiyat. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(47), 171-187.
- Aslan, V. U. (2019). Parayı bir toplumsal ilişki olarak tanımlamak. *Yıldız Social Science Review*, 5(2), 263-286.
- Aydın, D., Akdere G. C. (Der.). (2014). *Edebiyattaki İktisat*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Balcı, Y. (2016). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın roman dili üzerine bir yaklaşım. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 430-436.
- Balmumcu, Ö. (2017). Ekonomi İlkeleri I. Adnan Menderes Üniversitesi SKE İşletme Fakültesi Ekonomi Bölümü Ders Notları, Aydın.
- Baloğlu, B. (2004). İktisadın sosyal boyutu. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (29), 99-119.
- Bayraç, H. N. (2003). Yeni ekonomi'nin toplumsal, ekonomik ve teknolojik boyutları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 41-62.
- Bergen, L. (2012). *Edebi Metinde Din- İktisat*. İstanbul: Ayışığı Kitapları
- Bozkurt, A. D. (2019). Ahmed Midhat'ın eserlerinde iktisadi kavramların yeri ve önemi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 328-341.
- Büyükyazıcı, D. (2017). Bilinen toprakların ötesinde: iktisat ve sanat. *İktisat ve Toplum*, (81), 54-69.
- Çağman, E. (2016). Sabri Ülgener'in metodolojisi, kaynakları ve bazı kavramlarına dair eleştiriler. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45), 93-118
- Çekiç, S. (2015). *Davranışsal İktisat Bağlamında Cinsiyet Farkının Tüketici Tercihlerine Etkisi: Bartın Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.
- Çetin, E. (2016). Sembolik tüketimin araçları: alışveriş merkezleri ve moda. *Sosyoloji Dergisi*, 1, 65-74.
- Dal, N. E. (2017). Tüketim toplumu ve tüketim toplumuna yöneltilen eleştiriler üzerine bir tartışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 1-21.
- Deniz, E. (2009). *Sabri Fehmi Ülgener'in İktisadi-Felsefi Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Dinçer, M. Z. (2018). *Mikro Ekonomi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

- Doğan, Z. (2014). *Orhan Pamuk Edebiyatında Tarih ve Kimlik Söylemi*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Duman, K. (2019). Edebiyattaki İktisat. <https://antalyaningundemi.com/edebiyattaki-iktisat-2/> (10.11.2022)
- Ecevit, Y. (1996). *Orhan Pamuk'u Okumak: Kafası Karışmış Okur ve Modern Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertüzün, T. (1987). Prof. Ülgener'in İktisadi Klakınma Yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43(1-4), 1325.
- Evgü, B. (2020). *Kemal Tahir romanlarında devlet-ekonomi-insan ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eyigün, S. (2003). Edebiyatta Politik Roman, Ankara: Aktif Yayınları.
- Gorz, A. (2007). *İktisadi Aklın Eleştirisi-Çalışmanın Dönüşümleri Anlam Arayışı*. (Çev. Işık Ergüden ve Tuncay Birkan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gülali, E. B. (2016). *Ahmed Midhat'ın romanları üzerinden Geç Dönem Osmanlı sosyo-ekonomik yapısına dair bir değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gümüş, İ. (2018). Tarihsel perspektifte refah devleti: doğuş, yükseliş ve yeniden yapılanma süreci. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 1(1), 33-66.
- Kılıç, M. E. (2022). Romanların iktisadi yetkinliği: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın huzur adlı romanını Sabri Ülgener'in fikirleri üzerinden okumak. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 86-102.
- Kılıç, M. E. (2021). İktisat ve edebiyat ilişkisi üzerine bir çalışma. 3. Uluslararası İzmir İktisat Kongresi, 12-13 Mart 2021 İzmir.
- Kılıç, M. E., Coşkun, M. F. (2021). Ortodoks iktisada alternatif bir yaklaşım: edebi metinlerin iktisadi analizlerde kaynak olarak kullanılması. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21(1), 76-87.
- Kılıçbay, M. A. (2006). Kapitalizm, Kalvinizm ve İslami Kalvinistler, *TİSK Akademi*, 1(1), 91-98.

- Kılınçoğlu, D. T. (2017). “İktisadi Düşünce Tarihi Kaynağı Olarak Edebiyat: Geç Osmanlı İmparatorluğundan Üç Örnek”, İktisat ve Diğer Bilimler, (Editörler: Çiğdem Boz, Kaan Öğüt, Ahmet Deniz Bozkurt). (231-263), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kocakaplan, S. Ç. (2016). Homoekonomikus’un gerçekliğini sorgulamak: Türk atasözlerinde insan manzaraları. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 19-38.
- Koçdemir, K. (1998). İlimiyle âlim, irfanıyla arif; Ülgener, Türkiye günlüğü, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 51, 110-115.
- Korkmaz, İ. (2014). Kul Şairden Derviş Şaire: hem Parasız Hem de Yatılı Cumhuriyet. *Edebiyattaki İktisat*. (Der: Derya Güler Aydın-Çınla Akdere). (87-113), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kökalan, F. (2001). Immanuel Wallerstein: Tarihsel kapitalizmin analizi ve dünya sistemi. *Doğu Batı*, 17, 121-134.
- Köklü, A. (1968). *İktisat Dersleri*. Ankara: Sevinç Matbaası Yayınları.
- Kurmuş, O. (1992). *Bir Bilim Olarak İktisat Tarihinin Doğuşu*, İstanbul: Savaş Yayınları.
- Levent, Â. (2014). Edebiyat ve İktisat ilişkisinin George Orwell’in Eserleri Üzerinden Kurulması, *Edebiyattaki İktisat*. (Der.: Derya Güler Aydın-Çınla Akdere). (163-177), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lipsey, R. G., Steiner, P. O., Purvis, D. D., Courant, P. N. (1984). *İktisat I*. (Çev. Ömer Faruk Baturel, Osman Z. Orhan, Ahmet Çakmak, Turgay Berksoy, Müfit Akyüz, Nesrin Ertel, Uğur S. Akalın, Kadir Yerci). İstanbul: Bilim Teknik Yayınları
- Oğuz, O. (1992). *İktisada Giriş: Temel Kavramlar ve Prensipler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Okay, O. (2008). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Oktayer, N., Susam, N. (2007). Tasarruf-yatırım-sermaye hareketleri ilişkisinin Türkiye örneğinde değerlendirilmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 19-54.
- Ortaköy, S. (2014). *Sabri Ülgener ve Max Weber’de İktisadi Zihniyet*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Özdemir, N. (2011). Edebiyat ve ekonomi kültürel ekonomik bir alan olarak edebiyat, *Millî Folklor*, 23(91), 101-114.
- Özel, M. (1994). *Birey, Burjuva ve Zengin*. İstanbul: İz Yayınları
- Özel, M. (2019). *Romanperver İktisatçı*. İstanbul: Küre Yayınları
- Özkiş, A. (2000). *Sabri F. Ülgener’de Zihniyet Analizi*. Ankara: Ankara Yayınevi,
- Özkiş, A. (2007). Sabri F. Ülgener’de zihniyet ve geri kalmışlık. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 36, 35-59
- Özveren, E. (2014). “Milli İktisat, Kapalı Ekonomi ve Kapalı İktisat: Selim İlerinin Bir Yapıtını Kapalı İktisatla Okumak”. *Edebiyattaki İktisat*. (Der.: Derya Güler Aydın-Çınla Akdere). (53-87), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, J. (2019). “Panel: İktisatta Neler Oluyor? İktisat ve Edebiyat Konuşmacılar” *İktisat ve Toplum*, 102, 45-68.
- Sahlins, M. (2010). *Taş Devri Ekonomisi*. (Çev. Taylan Doğan, Şirin Özgün). İstanbul: Bgst Yayınları.
- Samsun, N. (2017). Çalışmanın değişen anlamı ve güncel durumuna ilişkin tartışmalar. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 160-210.
- Sarı, E. (2018). Sanat olgusunun tarihsel süreçte değişen tanımı, işlevi ve değeri üzerine. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45, 131-154.
- Sayar, A. G. (1998). *Bir İktisatçının Entellektüel Portresi Sabri F. Ülgener*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Sayar, A. G. (2012). Ülgener, Sabri Fehmi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 42, (289-291), TDV Yayınları, İstanbul.

- Sayar, A. G. (2000). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Stigler, G. J.(2020). İktisat Biliminin Süreci ve İlerlemesi. (Çev. Çetin, Ü.). *Liberal Düşünce Dergisi*, (65), 83-99.
- Şahin, H. (1997). *İktisat İlkelerine Bakış*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Şeker, A., Özcan, E. (2021). Ekonomi-politik yönleriyle karşılaştırmalı roman analizi: Gazap Üzümleri, Demirciler Çarşısı Cinayeti ve Yusufçuk Yusuf. *Söylem Filoloji Dergisi*, 6(1), 79-91.
- Tablada, C. (1996). *Che'de Sosyalist Bilinç ve Geçiş Dönemi Ekonomisi*. (Çevirmeni belirtilmemiş). İstanbul: Çözüm Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2017). *Huzur*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2004). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2020). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. 57. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanyeri, İ. (2003). İktisat ve yöntemleri üzerine, H. Ü. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 25-50.
- Torun, A. G. F., Duran, H. (2010). Sabri F. Ülgener ve iki eseri üzerine bir değerlendirme. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (42), 63-75.
- Tuna, O. (1987). Prof. Dr. Sabri F. Ülgener ve İki Eseri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 43, Prof. Dr. S. F. Ülgener'e Armağan
- Tuncer, H. (2001). *Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı I*, İstanbul: Ders Kitapları.
- Tümtaş, M. S., Ergun, C. (2016). Göçün toplumsal ve mekânsal yapı üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1347-1359.
- Türegün, T. (2016). *Türkiye'de 1945-1960 arası ekonomik ve siyasi uygulamaların Orhan Kemal romanlarına yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

- Uğur, A. (1983). XIX. Yüzyıl Alman Tarih Felsefesi Geleneği ve Bir Türk Bilim Adamı: Prof. Sabri F. Ülgener', *Toplum ve Bilim Dergisi* no:23
- Ülgener, S. (1977). Aydınlar Sosyolojisi" ve Çağımız Aydını. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 35(1-4), 5-39.
- Ülgener, S. F. (1963). *Sanayide Yatırım ve Sermaye Terakümü*. İstanbul, 386-402
- Ülgener, S. F. (2006). *Makaleler*. Yay. Haz. Sayar, A. G. İstanbul: Dern Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006). *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadi Muvazenesizlik Meselesi*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2008). İktisat Zihniyeti ve İktisat Ahlakı. *İş Ahlakı Dergisi*, 1(1), 137-162.
- Ülgener, S. F. (1981). *Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din.(a) İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*. İstanbul: Der Yayınları, İstanbul.
- Ülgener, S. F. (1983). *Zihniyet Aydınlar ve İzm'ler*. İstanbul: MAYAŞ Matbaacılık Yayın ve Ticaret AŞ.
- Vargel, B. (2017). Don Quijote Çağı. *Papirüs*, 21, 29-33.
- Yavuz, S. (2017). Konu ve Yöntem Bakımından Sabri Ülgener ve Din Sosyolojisine Katkıları. *İslami İlimler Dergisi*. 12(1): 89-116.
- Yazıcıoğlu, E. (2008). İktisadi İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri Üzerine Bir İnceleme', YBAD Lisansüstü Seminer Çalışmaları, No: 1
- Yılmaz, M. (2003), 'Sabri Fehmi Ülgener', *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık*, Editör: Ahmet Çiğdem, İletişim Yayınları, İstanbul
- Yörük, A. (1987). Prof. Dr. Sabri F. Ülgener, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 43, Prof. Dr. S. F. Ülgener'e Armağan, 15-24.
- Yurtseven, A. (2021). İlkel toplumda sosyo-ekonomik hayata bir bakış. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 98-111.